

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Voor 't gewone leven ongeschikt. Een biografie van Clare Lennart

Petra, Teunissen

Citation

Petra, T. (2017, June 15). *Voor 't gewone leven ongeschikt. Een biografie van Clare Lennart*. In Orde Tekst & Advies, Barendrecht. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/49612>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/49612>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/49612> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Teunissen, Petra

Title: Voor 't gewone leven ongeschikt. Een biografie van Clare Lennart

Issue Date: 2017-06-15

‘Eindelijk waar de wind waait’

1954 – 1959

Ik ben nu eindelijk ook waar de wind waait, dacht ze. Het heeft lang geduurd voor ik het durfde – me overgeven aan het geluk en het verdriet, aan de goedheid en de rampspoed van het doodgewone leven. [...] Als je niet meer afzijdig blijft is het misschien mogelijk verbeelding en werkelijkheid te verzoenen. De verbeelding alleen is te dun. De werkelijkheid alleen is te stug.¹

In de tweede helft van de jaren vijftig veranderde de Nederlandse maatschappij sterk. De schrale jaren van nationale wederopbouw maakten plaats voor een ongekende welvaartsstijging. De levensstandaard van de bevolking verbeterde zichtbaar. Vanaf 1954 gingen de lonen jaarlijks sterk omhoog en besteedden de huishoudens meer aan luxe. Met de invoering van de AOW in 1956 en de AWW in 1959 werd de basis van een sociaal vangnet gelegd.

Clare en Wim van den Boogaard kregen het ook financieel gemakkelijker. Wim werd in juli 1953 vijfenzeftig jaar en ging met pensioen. Hij kon zich nu helemaal aan Claartje wijden, want na 1954 verhuurde het echtpaar geen kamers meer. De eerste etage gebruikte Clare als ontvangstruimte en 's zomers werkte ze er soms. De woonkamer was boven, op de kamer met de schuine wand, die op een zolderkamer leek. Clare was dol op zolderkamers. Wim en zijn zoons knapten het huis grotendeels zelf op. Vooral in het voorjaar van 1955 werd er hard geklust en geschilderd in de Zuilenstraat. Clare liet boven een keukentje inrichten, maar er was nog geen badkamer.² Ze bleef bang om te veel geld uit te geven.³ Het enige moderne comfort waar ze voor zwichtte, waren een gas- en een elektrische radiator.⁴ Er was wel telefoon. Die had Clare al in 1949 laten installeren toen Wim met een maagbloeding in het ziekenhuis lag.

Zo langzamerhand kon Clare zich enige 'luxe' veroorloven omdat ze met haar werk nu behoorlijk goed verdiende. *Serenade uit de verte* was in 1954 al aan de vijfde druk toe. Haar bekendheid groeide, ze had in januari 1953 'zelfs' in *Libelle* gestaan.⁵ Zo'n huiselijk interview in het veelgelezen vrouwenweekblad, uiteraard met foto's van Clare met poes Kathinka, was erg goed voor de verkoop, wist Clare: 'Een massa mensen vindt dat ik pas echt meetel, nu ik in de *Libelle* heb gestaan!'⁶

Met haar herkenbare stijl en thematiek had Clare Lennart zich een vast lezerspubliek verworven. Meer en meer trad ze naar buiten om die lezers te ontmoeten en toe te spreken. Het enthousiasme en de instemming van lezers en pers gaven haar geloof, moed en kracht. Haar schrijverschap floreerde bij deze dynamiek. Haar positieve levensfilosofie resoneerde bij meer lezers en lezeressen dan Clare Lennart ooit had durven hopen. De

bron voor die inspiratie, de groene tuin, was nog lang niet opgedroogd. Haar zesde roman, *Stad met rose huizen*, is een ‘vintage Clare Lennart’.⁷ Opnieuw een ode aan het goede leven en een pleidooi voor leven met gevoel én verstand, zoals ze haar lezers via de radio vertelde: ‘In *Stad met rose huizen* heb ik eigenlijk het thema van *De blauwe horizon* weer opgenomen: de moeilijkheid om in dit leven droom en werkelijkheid te verzoenen. In *De blauwe horizon* mislukt dat. Het reële leven wordt steeds ijler en schimmiger, terwijl de droomwereld wint aan kracht. Ook de stad met rose huizen is een droomwereld, maar balancerend over het koord dat de liefde soms spant tussen hemel en aarde, bereiken zowel Isabel als Albert Noorman tenslotte de werkelijkheid. Het Leitmotiv van dit boek klinkt telkens weer uit mijn werk op: de onbecijferbare goedheid van het leven.’⁸

De verbeelding te dun, de werkelijkheid te stug

Stad met rose huizen is bijna een raamvertelling te noemen. De plot is kort. Weduwnaar Albert Noorman gaat impulsief op vakantie en belandt bij De Kranenkamp, het pension van Rosalie, haar tweeling Paul en Jennie en stiefdochter Isabel. Isabels vader, de kunstschilder Roelof Bronkhorst, is enkele jaren voor Alberts komst overleden. Na deze eerste vakantie volgen er meer. Langzamerhand verovert Albert de opengevallen plaats van Roelof Bronkhorst. Het happy end, Albert en Rosalie krijgen elkaar, komt wat onvoorbereid. Maar zoals de flaptekst zegt: ‘waar het op aan komt is niet zozeer dit ‘elkaar krijgen’, als wel dat beiden de moed opbrengen samen opnieuw te beginnen’.

Meer dan de helft van de pagina’s reserveerde Clare voor de levensgeschiedenissen van de personages. In die flashbacks tekent ze uitvoerig de twee door het leven geremde mensen Albert en Isabel. Isabel is de schok van de vroege dood van haar moeder Jetje nooit te boven gekomen. Ze had ‘een gebrek aan groeikracht’ en vluchtte in de fantasie, in de speelgoedstad van rose huizen, bevolkt met uitverkoren sprookjesfiguren, die ze vroeger met haar moeder bouwde uit een ‘Neurenberger speelgoeddoos’.⁹ Albert Noorman op zijn beurt had het meisje uit zijn fantasie getrouwd. Niet een reëel schepsel, maar een ‘madonnameisje’ op een witte bank. Zijn fantasiewereld ligt in het nooit bezochte buitenland, ‘Tanger la Blanche, Kaap Finisterre, rode bloemen die drijven op de Rentaulrivier.’¹⁰

Rosalies man Paul is ten onder gegaan aan zijn ‘gekok met de dood’: ‘Het kostte hem ontzaglijk veel inspanning om alleen maar te leven.’ Rosalie leeft in een concrete wereld, maar haar zoon is net zo dromerig als zijn vader. Samen met zijn zusje Jennie schrijft en tekent Paul in een groot boek de belevenissen van de fantasiefiguren Ronald en Robientje. Als Paul ziet dat Jennie haar vriendje Felix in hun boek laat bladeren, voelt hij zich verraden en loopt weg.¹¹ Albert en Isabel vinden hem na een lange zoektocht. In de sleutelscène vertelt Isabel aan Paul haar verhaal over de roze huizen. Isabel heeft het spel met de roze huizen niet meer nodig, want Rosalie en haar kinderen zijn ‘allebei tegelijk, verbeelding en werkelijkheid.’ Ze legt Paul uit wat ze zelf net ontdekt heeft:

Misschien word je op den duur ziek, als je heel alleen met je verbeelding leeft. Dan is het of altijd de maan schijnt en nooit meer de zon. De dingen willen niet groeien. Heb je wel eens glasblazen gezien? [...] Zo is het als je alleen met je verbeelding leeft. Dan wordt alles dunner en dunner en dunner. Wel mooi, maar als je iets te hard blaast, dan breekt het en je hele wereld ligt aan scherven. [...] De verbeelding alleen is te dun. De werkelijkheid alleen is te stug.’ [Isabel biedt Paul haar bouwdoos met de roze huizen aan] ‘Soms speel ik er mee, maar niet meer alleen. Jij mag het spel nu ook meespelen. Ik geef je mijn rose stad, Paul.’ Ze zei het met iets plechtigs in haar stem en Albert Noorman, die zwijgend voor hen gelopen had, keerde zich plotseling om en zei: ‘Paul, en ik geef je mijn Rentaulrivier, waarop de rode bloemen drijven.’ Isabel voelde de spanning in het lichaam van de jongen. Zijn hand trilde op haar arm. Opeens rukte hij zich los. Hij stond rank en bleek in het maanlicht. Hij glimlachte en hij zei als een vorst, die een groot geschenk geeft: ‘En ik geef jullie Ronald en Robientje.’¹²

Meer fictie dan herinnering

In haar nieuwe roman bleef Clare Lennart op grotere afstand van haar eigen biografie dan in *Serenade uit de verte*. Grote delen van *Stad met rose huizen* spelen zich af in de Franse Dordogne, waar Clare nooit is geweest. Ook de personages staan verder van Clare’s persoonlijke leven af dan in eerdere romans. Albert Noorman is na Marianne Delpré uit *Avontuur* het eerste belangrijke romanpersonage van Clare Lennart dat volkomen fictief lijkt te zijn.¹³ Ze zou zijn naam gelezen hebben in een advertentie en ‘om die naam heen begon zich een verhaal af te spelen in het decor van het rustige Overijsselse land, waar ik mijn vakantie had doorgebracht.’¹⁴

Weliswaar is er weer een rol weggelegd voor een kunstschilder, maar in tegenstelling tot de meeste artiesten in Clare’s oeuvre sláágt Roelof Bronkhorst in zijn werk en verdient hij voldoende geld. De twee moederfiguren Rosalie en Jetje zijn elkaars tegenpolen. Jetje is de tere, fantasievolle moeder die beschermd moet worden door haar dochter. Rosalie is een stiefmoeder uit duizenden, die ervoor zorgt dat Isabel zich voor het eerst van haar leven veilig voelt. Waar Jetje een speelkameraadje was, is Rosalie een moederkloek, die Isabel beschermt tegen ‘de vormloze gevaren, de Bietebauwen zonder lip en zonder tand, die haar van buitenaf bedreigden.’¹⁵

De kracht van de roman ligt, als in *Serenade uit de verte*, bij de levensechte kinderportretten. In een aangrijpende scène krijgt het schoolmeisje Isabel het bericht dat Jetje op sterven ligt:

Toen de Directrice die middag het schoollokaal binnen kwam, voelde ze als een kille tocht het noodlot langs zich strijken, maar ze wist toen nog niet dat het haar tot slachtoffer had gekozen. [...] Dat lopen door de klas, de dolkpunt van het noodlot

kil in de rug, was alsof je naar het schavot liep, het onafwendbaar verschrikkelijke tegemoet. Ze had altijd gedacht dat zij niet in staat zou zijn waardig naar het schavot te schrijden, maar nu begreep ze dat het niet altijd moed hoefde te zijn, die je uiterlijk zo onbewogen deed schijnen. Het kon ook dat de angst je zo vast in zijn klauwen had, dat er geen energie overbleef voor enige vorm van uiterlijk verzet. Net als in die angstdromen, waarin je niet in staat bent geluid uit te brengen of je te bewegen. Ze vroeg om het telegram te zien en het stond er precies zoals Juffrouw Nollenkamp gezegd had. ‘Wegens ziekte van haar moeder overkomt Isabel noodzakelijk. Toestand ernstig. Bronkhorst.’¹⁶

Paul en Isabel herkennen elkaars kwetsbaarheid. Het beplanten en onderhouden van de bloementuin werkt helend voor Isabel, ook zij ervaart de troost van de groene aarde. De puber Jennie overtuigt meer dan de breekbare Isabel. Het veertienjarige meisje is voor het eerst verliefd en worstelt met de onbekende emoties: ‘Hoe kon ze weten, dat volwassen worden altijd een verraad is van het kind dat je bent geweest? Dat iedere man, die een vrouw liefheeft, iedere vrouw, die een man liefheeft, verraad pleegt door iets nieuws, iets vreemds boven al het oude te stellen?’¹⁷ Haar schutterigheid als haar vriendje op bezoek komt, is psychologisch goed getroffen.

In een opvallende tegenstelling tot Clare’s persoonlijke leven is er in de roman sprake van een ‘bijna-abortus’. Rosalie staat al op de stoep van de abortuskliniek, wanneer ze ijlings rechtsomkeert maakt. Want, zo vertelt ze later, ‘...op dat ogenblik zag ik het kind. Het begon opeens te leven.’ Na de bevalling reageert Rosalies oudere vriendin Coba: ‘Wees maar blij! ... Och, als je eens wist hoeveel tranen ik later vergoten heb, omdat ik mijn kinderen het leven niet heb gegend.’¹⁸

De ‘stem’ van Clare Lennart spreekt in deze roman niet via één personage, maar via de auctoriale verteller, vooral in zinnen in de tweede persoon enkelvoud en in aforismen zoals ‘Niets is zo erg als een kind te treffen in zijn verbeelding.’¹⁹ Het zijn deze passages waarin het ‘verbond’ tussen Clare en haar trouwe lezers werd bevestigd. Zoals deze sneer naar de moderne kunst: ‘Voor een man als Roelof Bronkhorst was iedere boomstam, iedere grasspriet, iedere dag een zo adembenemend wonder, dat het gekrakeel van de mensheid daarnaast in het niet verzinkte. [...] En de meer commerciële kunstkopers waren wantrouwend geworden door de leuzen van nieuwe stromingen, die alles verwierpen wat de wereld in herkenbare vormen weergaf, die het leven uitsluitend als schaduw zagen en de zon ‘leugen’ noemden.’²⁰

Na de wat overdadige romantiek van *Kasteel te huur* en de nostalgie van *Serenade uit de verte* legde Clare Lennart in *Stad met rose huizen* het accent op de ontwikkeling van de personages. Gesterkt door de lovende recensies van *Serenade uit de verte* groeide haar zelfbewustzijn. Ze had het ambacht van de romancier nu in de vingers. Haasten om geld te verdienen hoefde niet meer: Clare durfde Stols te laten wachten op haar roman tot ze er

zelf – voorzover ze dat kon – tevreden over was. Ook de afstand tot haar eigen levensloop kwam haar roman ten goede. Pas nu haar leven helemaal op de rails stond en ze de meeste jeugdervaringen op papier had gezet, durfde ze haar verbeelding echt de vrije loop te laten in een roman. Clare Lennart was eindelijk ‘waar de wind waait’.

Liefde als natuurwet

Uitgever Sander Stols verpakte de roman in een passend roze jasje, met dezelfde vormgeving als *Serenade uit de verte*. Zowel voor Stols als voor Clare Lennart was het spannend hoe de kritiek op een ‘tweede’ *Serenade* zou reageren. Jan Greshoff had dat al voorspeld: ‘Het moet zonder twijfel een heerlijk gevoel zijn een boek als *Serenade uit de verte* te hebben geschreven. Maar dit moet met angst gepaard gaan. Want vraagt de schrijver (in dit geval de schrijfster) zich af: zal mij wederom zulk een volledig welslagen gegund worden?’²¹

De kritiek was positief over ‘de nieuwe Clare Lennart’. *Elseviers Weekblad* jubelde zelfs ‘het is niet alleen het beste boek dat zij ooit geschreven heeft, maar ik acht het ook een van de grootste meesterwerken, die ooit in onze taal zijn verschenen. [...] De schrijfster staat niet langer dromend, observerend of kritisch tegenover het leven, zij staat er in, met behoud van al haar objectiverende gaven. De gestalten die zij schept, zijn daardoor niet meer zoals vroeger, in hoofdzaak positieve of negatieve projecties van haar eigen ik, maar het zijn volledig levende mensen geworden [...] Een complete overgave aan het leven is hier met een complete vervulling van de eigen capaciteiten beloofd.’²²

Voor al Clare Lennarts getuigenis van de goedheid van het leven viel in goede aarde, bijvoorbeeld bij Hans Warren, C.J. Kelk en Clara Eggink.²³ Dinaux roemde weer de ‘tedere mildheid’ in het werk van Clare Lennart: ‘Het heeft – en dat is geen geringe kwaliteit – de zedelijke moed tot deze vertederling. Het getuigt, telkens weer, van een geloof in het helende vermogen van de bekoring, van de verzoenende verbeelding, van de gedroomde liefde die een enkele maal als een wonder tot werkelijkheid wordt.’²⁴ Warren vond *Stad met rose huizen* een gave roman en ‘een boek, dat ronduit blij maakt, waarmee men zich gelukkig voelt, zonder het idee te hebben bij de neus genomen te zijn; het is een boek dat ‘ja’ zegt op het leven en maar al te veel boeken zeggen tegenwoordig ‘nee’ of een ‘ja’ voorafgegaan door zoveel beperkingen dat men het geduld dreigt te verliezen voor het woord uiteindelijk klinkt. *Stad met rose huizen* is een van die boeken waarvoor men de schrijfster dankbaar is dat zij het heeft geschreven en waar men later met een warm gevoel aan terugdenkt.’²⁵

De besprekingen van Clare’s werk werden halverwege de jaren vijftig langer en inhoudelijker. De critici gingen dieper op het hele oeuvre van Clare in. Garnt Stuiveling zag een verschuiving ten opzichte van haar oudere werk: ‘de confrontatie met de werkelijkheid is ernstiger geworden, de inbreuk van deze werkelijkheid op het gedroomde geluk is dieper dan ooit. Wat zij haar hoofdfiguren laat ondervinden, behoort

tot de allerhardste slagen waarmee het lot kan treffen: vereenzaming, angst, ziekte en dood. [...] Het is deze afwisseling van romantiek en tragiek, die men nieuw kan achten bij Clare Lennart, en meer dan nieuw: verdiepend, veredelend, somtijds aangrijpend.²⁶

Ook de *NRC* herkende de ontwikkeling die Clare had doorgemaakt, zowel in stijl, het soberder proza, als in levensvisie.²⁷ Ritter zag zelfs ‘een definitieve vormgeving van haar algemeen levensgevoel’.²⁸ Jos Panhuysen verzon als motto voor de roman: ‘Wij zijn Gods dwazen en Hij heeft ons lief.’ Hij besloot: ‘Er wordt in dit boek niet over God gesproken, maar toch bewijst het de waarheid van dit motto, dat er ook niet in staat. Wij zijn allen op zoek naar het geluk en er zijn weinigen onder ons die er gedurende hun leven niet een glimp van opvangen.’²⁹ Aan Stuiveling viel het buitenechtelijke liefdesverkeer in de roman op:

In al de gedragingen van de vele personages [...] verschijnt ons de liefde als een natuurwet die zich aan onze zedelijke goedkeuring of verontwaardiging onttrekt. In alle gemoedsrust, zonder enige neiging tot nadrukkelijke verkondiging van haar visie, maar met een argeloze zelfverzekerdheid die des te merkwaardiger is doordat ze vreemd blijft aan iedere problematiek, laat Clare Lennart haar mannen en haar vrouwen vrij in een veelvuldig buitenechtelijk liefdesverkeer, dat moralisten tot ontzetting moet brengen, zelfs indien sociologen en sexuologen de frequentie ervan aantonen in tabel en statistiek. Niet het huwelijk en ook niet de hartstocht, maar de nu eenmaal zó gegeven lichamelijk-geestelijke structuur van de mens is bij dit alles blijkbaar beslissend. Juist deze klare, zakelijke, objectieve, ethiek-loze opvatting maakt het de schrijfster mogelijk, over de liefde te spreken in weinig woorden.³⁰

Behoudende protestantse critici hadden er moeite mee dat de moraal in *Stad met rose huizen* volkomen ontbreekt. Dat wees op ‘puur heidendom’. ‘Gevaarlijk’ was Clare Lennart echter niet: de zonde was weliswaar ‘te openhartig’, maar ook zo bloed- en passieloos dat volwassenen er moreel niet door op hol zouden slaan.³¹

Veel recensenten lieten zich door Clare’s stijl betoveren, dacht P.H. Ritter. ‘Die stijl hypnotiseert zodanig dat de schrijfster haar lezers vasthoudt, ook al zouden haar concepties onvolwaardig zijn of haar figuren verschimmen. De criticus, die zich tegenover haar werk bevindt, moet beginnen met zich tegen de roes, die haar proza in hem verwekt, teweere te stellen, om haar werkelijke waarde als auteur te bepalen.’³² Ritter liet zich niet hypnotiseren en wees bijvoorbeeld op Clare’s ‘aantastbare beeldspraak’. Ook laakte hij het onvoorbereide slot over Albert en Rosalie: ‘De schrijfster vooronderstelt dat zij tezamen een nieuw leven kunnen beginnen, maar wij hebben er een beetje een hard hoofd in, want wij vragen ons af, of de ziels-structuur van deze man ooit kan veranderen, die zich aangetrokken voelt tot het vrouwenbeeld en niet tot de vrouw in werkelijkheid.’ De recensent van *Het Parool* geloofde het fantasieverhaal niet en ‘van weeromstuit’ ook de werkelijkheid niet.³³

De tekortkomingen van de compositie, ‘de compositie der improvisatie’, werden slechts hier en daar aangestipt. Echt negatief was W.L.M.E. van Leeuwen: ‘Deze zéér geprezen roman van Clare Lennart vind ik zéér zwak, zowel van compositie als van al te vaak met wijsheden en vergelijkingen opgevulde stijl.’³⁴ De recensent van de *Haagsche Courant* verpakte zijn kritiek subtieler: ‘dat Clare Lennart het praktisch uitschakelen van de figuur Noorman in een roman van 265 pagina’s laat duren van pagina 61 tot bladzijde 227 is het enige wat ik naar mijn persoonlijke (en dus zeer subjectieve) smaak en oordeel als een vlek voel in dit overigens zo meesterlijk opgebouwde en geschreven verhaal.’³⁵

Talent voor zaken

Hoewel Greshoff *Serenade uit de verte* ‘een gaver, zuiverder geheel’ vond, waren de ‘beste brokstukken’ van *Stad met rose huizen* ‘dieper, bewogener’ en behoorden ze ‘tot het allermooiste, beminnelijkste en oorspronkelijkste van onze hedendaagse prozakunst.’³⁶ Voor zo’n gloedvolle recensie had Clare Lennart hem toch wel mogen bedanken, vond Greshoff: ‘Wat zijn onze lieve landgenooten toch van iedere beleefdheid gespeende horken! Denk je dat het mensch Klaver één keer de moeite genomen heeft, mij met een enkel woord haar genoeg te melden? Zooiets valt liever dood dan wellevend te zijn.’³⁷

Sander Stols suste hem: ‘Clare Lennart is een schat, maar zó onzeker en zó verlegen, dat ik zeker weet dat ze jou geen brief zou *dúrv*en schrijven. Dit is nu eenmaal zo; neem het haar niet kwalijk!’³⁸ Clare reageerde niet vaak op recensies, maar wellicht speelde hier ook wat rancune mee. Ze had ‘niks’ met Greshoff, die Frans Coenen indertijd had dwarsgezet in de redactie van *Groot Nederland*.³⁹

Als het op het uitgeven van haar werk aankwam, was Clare allesbehalve onzeker. Ze stuurde Stols bijvoorbeeld positieve recensies van *Stad met rose huizen*, die Stols gebruikte voor een volle pagina advertentie in het *Nieuwsblad van de Boekhandel* om het boek te promoten als ‘bestseller’.⁴⁰ Een kaskraker werd *Stad met rose huizen* niet, maar in september 1954 was de roman al aan de vierde druk toe. Dat was volgens Stols de eerste werkelijke herdruk.⁴¹ Kennelijk liet hij grotere oplages van de eerste druk maken en bracht hij die in porties uit om de verkoop te stimuleren.⁴² Zijn uitgeverij had de verkoop van de Lennarts hard nodig en daar werkte Clare graag aan mee. Ze bestookte haar uitgever met ideeën voor de promotie van haar boeken. Barth kreeg vrijwel maandelijks de opdracht recensie-exemplaren naar deze of gene te sturen. Als een boekhandel een boek van haar niet op voorraad had, liet ze het de uitgever direct weten. Ze schreef Barth waar en wanneer ze lezingen hield en meestal rapporteerde ze daarna dat ze goed verkocht had. Ter ondersteuning van *Liefde en Logica* zegde ze twee verhalen toe voor *Elseviers Weekblad*.⁴³ Toen het weekblad bij de eerste publicatie ‘vergat’ te vermelden dat verhaal uit haar nieuwe bundel *Liefde en Logica* kwam, vroeg ze Barth er eens over te bellen.⁴⁴ Op haar verzoek stuurde Stols *Serenade uit de verte* in voor de Vijverbergprijs.⁴⁵

Veel tijdgenoten hebben zich verbaasd over de combinatie van Clare Lennarts

zakelijke instelling en haar hang naar een droomleven. Voor Clare sloot het een het ander echter helemaal niet uit. Nu ze eenmaal een gewaardeerd schrijfster was, lagen deze twee karaktertrekken zelden met elkaar overhoop.⁴⁶ Ze was immers schrijfster van beroep, het was haar inkomen. Toen een krantenartikel verscheen onder de kop 'Clare Lennart schrijft uitsluitend om het geld' lachte ze daar vrolijk om, maar ze was ook wel voorzichtig.⁴⁷ Ze kon bijvoorbeeld 'heel naïef doen' als het moest, om haar geld of recht te krijgen, zo vertrouwde ze haar nichtje Gerda Klaver toe.⁴⁸ Soms was ze wat hypocriet, bijvoorbeeld als ze in correspondentie met uitgevers 'in vertrouwen' en wat klagerig over haar perikelen met concurrerende uitgevers schreef om uiteindelijk vol zelfvertrouwen geheel haar eigen zin te doen.

In interviews overheerste de bescheidenheid over de kwaliteit van haar werk. Herhaaldelijk zei ze dat ze helemaal geen literaire pretenties had.⁴⁹ Ze gaf bijvoorbeeld geen stellige mening toen een journalist haar vroeg wat ze zelf van *Twee negerpopjes* vond: 'Niet slecht nee, maar toch ook weer niet zo verschrikkelijk goed.'⁵⁰ En ze deed alsof ze verrast was, toen ze hoorde dat de novelle gekozen was: 'Oh ja, ik had het ingezonden zoals je een lot in de loterij koopt.'⁵¹ Dat zijn exact dezelfde woorden die ze gebruikte over de publicatie van 'Liefde en logica' in *Groot Nederland*: 'Ik deed het zoals je een lot neemt in de loterij, zonder de kans te zullen winnen au sérieux te nemen.'⁵²

Het was deels valse bescheidenheid en pose, passend in een tijd waarin jezelf op de borst kloppen nog minder geaccepteerd werd dan nu, en deels oprechte zelfkritiek. Clare Lennart zag, net als indertijd bij haar kindertekeningen, altijd de tekorten van haar fantasie zodra ze een roman aan de openbaarheid prijs gaf. Soms moest ze zich beheersen om haar werk niet te verscheuren.⁵³ Als ze één van haar boeken in de etalage van een boekwinkel zag liggen, zag ze het als een lammetje dat eenzaam op de hei loopt en dat zij het liefst maar onder haar veilige hoede zou willen terughalen, vertelde ze haar lezeressen van de Nederlandse Vrouwenclub.⁵⁴ Stond haar fantasie eenmaal zwart op wit, dan wilde ze het liefst dat het boek uit de etalage verkocht werd. Want literaire waarde of niet, een boek of verhaal had altijd economische waarde. Ook kunstenaars moeten eten.

Als een spin in het web

Met haar zakelijke talent zette Clare Lennart zich ook in om andere auteurs (financieel) te ondersteunen. In de loop van de jaren vijftig begon ze vrienden en kennissen aan vertaalwerk of een uitgever te helpen. Soms kreeg ze een rechtstreeks verzoek om advies, bijvoorbeeld van oud-leerlingen van de Apeldoornse Rijksschool.⁵⁵ Vaker nam Clare zelf het initiatief.⁵⁶ Ze begon in eigen kring, bij haar vriendin Frederique Dommisse. Fré Dommisse had zich als jong meisje gestort 'in de draaikolk van maatschappelijke problemen, die toen aan de orde waren, met een heilige ernst en een idealisme, die niet bevorderlijk zijn voor het geestelijk evenwicht van een overgevoelig jong meisje,' aldus Clare Lennart in een overzichtsartikel. Dommisses (vergeefse) idealisme leidde

tot een geestelijke inzinking. Haar ervaringen als patiënte in psychiatrische inrichtingen beschreef ze even ontroerend als schokkend in *Frankzinnigen* (1929). Clare schreef over de 'bewogen' receptie van de roman: 'Eigenlijk niemand ontkwam bij het lezen van dit boek aan een gevoel van diepe deernis, gemengd met schaamte over de ontoereikendheid van ons z.g. normalen.'⁵⁷ Dommisse schreef nog twee romans en opende in 1941 in Doorn een kunsthandel om het financieel gemakkelijker te krijgen.⁵⁸

Toen Clare Lennart haar begin jaren vijftig ontmoette, werkte Dommisse aan de (deels autobiografische) roman *De glans der dagen*, over een dochter die haar blinde moeder begeleidt tijdens het laatste bezoek aan haar geboortedorp. Clare attendeerde Stols op het manuscript en hij ging er gretig op in.⁵⁹ Stols kondigde de roman aan bij zijn adviseur Greshoff: 'Een lang verhaal over het probleem van het oud worden, doch ditmaal zeer ontroerend en zó geschreven dat ook oude mensen er troost in vinden.'⁶⁰ Greshoff toonde zich 'zeer ingenomen' met *De glans der dagen* en noemde het 'een echt lief boek.'⁶¹ In december 1954 verscheen het boek bij Stols en het kreeg inderdaad een behoorlijk goede pers. Clare Lennart vond *De glans der dagen* 'zuiver literair gezien' Fré Dommisses beste boek.⁶²

Fré Dommisse, door J.-P. Barth omschreven als 'een allervriendelijkst vrouwtje', zou een trouwe, intieme vriendin van Clare en Wim worden. Alleen of samen met haar partner, de verpleegkundige E.G. (Dina) de Jong, kwam Dommisse geregeld naar Utrecht. Dommisse was net zo dol op poezen als de Van den Boogaards.⁶³ Clare hielp Dommisse aan opdrachten, zoals het bewerken van een geromantiseerde biografie van de doofstomme en blinde Helen Keller, waar ze daarna een positieve recensie over schreef.⁶⁴ In de jaren zestig werden hun band en samenwerking intensiever.⁶⁵

Rond 1952 ontstond ook een warme vriendschap tussen Clare Lennart en de negentien jaar jongere Hans Edinga, pseudoniem van Hans Heidstra.⁶⁶ Edinga was al sinds de jaren dertig nauw bevriend met Ina Boudier-Bakker, die hij 'Moeder-Ina' noemde. In 1952 publiceerde hij zijn eerste – bekroonde – dichtbundel *De vrouw van de herfst*. Zijn breed opgezette familieverhaal *Adieu, Pandora!* verscheen in 1954 bij Stols. Het is niet ondenkbaar dat Clare Lennart daarin heeft bemiddeld.⁶⁷ Na 1955 schreef Edinga geen literatuur meer, maar uitsluitend journalistiek werk. In zijn recensies voor *Elseviers Weekblad* getuigde hij van zijn afkeer van het cerebrale en van zijn voorkeur voor een literatuur van 'het hart'. Die visie maakte hem tot geestverwant van Clare Lennart, evenals zijn oog voor detail.⁶⁸ In deze jaren deed Edinga veel vertaalwerk, onder meer van Roald Dahl, T.S. Eliot, Nancy Mitford en Katherine Mansfield. In tegenstelling tot Clare beschouwde Edinga vertalen als 'creatieve arbeid' en 'heerlijk werk'.⁶⁹ Op literair terrein was Edinga vooral actief als bestuurder: zo was hij penningmeester van de PEN-club en bestuurslid van het Genootschap van Vertalers en van de Vereniging van Letterkundigen. Clare reisde graag met hem mee naar vergaderingen van de VVL en PEN.⁷⁰ Dan liet ze hem beloven de hele dag niet van haar zijde te wijken: 'Zij kon er niet tegen ergens op

eigen houtje te verschijnen en rond te dwalen; alsof zij nog een verlegen kind was, dacht ik dan.⁷¹

Ook met Dolf Verroen ging Clare Lennart vaak naar bijeenkomsten van de VVL omdat ze ‘ontzettend nerveus’ was over de logistiek en zich in haar eentje ‘onveilig’ voelde. Als ze eenmaal binnen was, was ze overigens direct met andere mensen in gesprek. Verroen moest haar vervolgens ‘redder’ als zij later ogenblikkelijk naar huis wilde.⁷² Verroen was bijna dertig jaar jonger en nog een ‘literaire windbuil’ toen hij Clare Lennart in 1951 ging interviewen voor de *Wereldkroniek*. Op de stoep van de Zuilenstraat ontmoette hij een man met een zak aardappels op zijn rug: ‘Hij zei iets van ‘Wat mot je hier?’ Ik zei: ‘Ik heb een afspraak met Clare Lennart.’ ‘Oh, dan ben je die jongen uit Den Haag.’ Ik vond het meteen een heel aardige man. En hij mij denk ik ook.’ Door dit toeval werd Verroen een van de weinige literaire vrienden van Clare Lennart die ook een hartelijk contact hadden met haar man.⁷³ Wims ‘goedkeuring’ was belangrijk voor Clare, zodat zij zich veilig voelde in het gezelschap van Dolf Verroen.

Hun vriendschap was al snel vertrouwelijk. Verroen: ‘Van haar kant groter dan van mij. Omdat ze haar gereserveerdheid, haar aan wantrouwen grenzende seismografie ten opzichte van mensen had laten varen. Ze vertelde veel over haar leven en dat interesseerde me zeer.’ Ze gingen bijvoorbeeld samen in Hattem op zoek naar de ‘wortels’ van haar Klaver-familie.

Toen Dolf Verroens literaire carrière nog in de kinderschoenen stond, spraken en correspondeerden ze over publicatiemogelijkheden voor zijn verhalen en gedichten.⁷⁴ In haar juryrapport voor de Stadsprijs van Amsterdam in 1955 schreef Clare over *Van eeuwigheid tot amen* ‘Knap vertelde, zeer boeiende novelle [...] verdient zeker aanmoedigingsprijs’. Toch waren er literair gezien wel verschillen tussen hen.⁷⁵ Verroen had een andere smaak dan Clare en zij besprak zijn roman *Kans op Verzoening* tamelijk kritisch.⁷⁶ Over zijn verhalenbundel *Onderdak* was ze veel positiever: zijn verhalen konden zich handhaven naast die van Katherine Mansfield, vond ze.⁷⁷ Dat Verroen zich vanaf eind jaren zestig tot zeer succesvol kinderboekenauteur ontwikkelde, versterkte hun band. Ze overwogen zelfs samen een kinderboek te schrijven.

Zeister Litteraire Kring

Clare’s vrienden Hans Edinga en Fré Dommisse waren lid van de Zeister Litteraire Kring. Deze kring was in december 1950 opgericht. Schrijvers van naam en een aantal geïnteresseerden op literair gebied waren als lid ingeschreven van de ‘Litteraire Sociëteit’. Het was een besloten gezelschap, nieuwe leden werden ‘uitgenodigd’.⁷⁸ Initiatiefnemers van de Zeister Litteraire Kring waren de boekhandelaar Harm Heuting, Jan Houtman, Hans Edinga en Sjoukje Koopmans. Al snel na de oprichting werd de sociëteitsgedachte opgeheven en ging men lezingen geven. Iedere maandag en zaterdag om de veertien dagen hield één van de leden een lezing over een literair onderwerp, afgewisseld door

een causerie over een ander cultureel onderwerp zoals beeldende kunst, toneel of muziek. Het doel van de Kring was ‘om de leken, die liefde en interesse voor literatuur hadden in de gelegenheid te stellen van gedachten te wisselen en hun kennis op deze wijze te verrijken.’ De dichter Roel Houwink was jarenlang voorzitter.⁷⁹

Clare is al vrij snel lid geworden van de Kring. Aanvankelijk was ze nog wat schuw en stelde ze als voorwaarde dat ze zelf geen lezingen hoefde te houden. Toch heeft ze dat wel een paar keer gedaan, toen ze zich meer thuis ging voelen in de kring. Ze nam vooral met animo deel aan de discussies na afloop van de lezingen.⁸⁰ Hans Edinga ontmoette haar vaak op de Kring: ‘Over haar werk en persoon sprak ze koel, bijna zakelijk, zonder enige aanstellerij of belangrikdoenerigheid. Ik beseftte wel degelijk, dat ze grote gebieden van haar innerlijk leven resoluut afsloot voor vreemden, maar merkte tot mijn verwondering dat ze daarnaast ook veel prijs gaf van tamelijk intieme gedachten. Dat deed ze bruusk eerlijk, soms bijna triomfantelijk uitdagend. Ze nam geen blad voor de mond en reageerde fel wanneer zij meende dat men bij haar denkbeelden veronderstelde, die zij absoluut niet had.’⁸¹

Soroptimisten en andere relaties

Buiten de literatuur maakte Clare Lennart nu ook veel kennissen. Na twintig jaar nam ze Coenens opdracht ‘belangstellingen te fokken’ ter harte en trad ze toe tot de Utrechtse club van Soroptimisten. Als internationale serviceorganisatie van vrouwen met een beroep zet Soroptimist International zich in voor het verbeteren van de posities van vrouwen en meisjes. Idealiter heeft iedere club één lid per beroepsgroep. Clare nam de plek van letterkundige over van Ina Boudier-Bakker, die senior-lid werd. Ze bezocht de bijeenkomsten trouw en zat ook enige tijd in de redactiecommissie van *De Nederlandse Soroptimist*.⁸² Biochemica Dr. Kien Ebels herinnerde zich ‘Clara’, die ook wel ‘Claar’ genoemd werd, als plezierig, bescheiden clublid: ‘Ze was heel belangstellend en gastvrij voor de jongeren, waar ik toen bij hoorde. Ik heb het erg gewaardeerd dat zij ons wegwijst maakte en ons thuis deed voelen. Ze sprak, net als de andere ‘Sorren’, over haar werk, om elkaar beter te leren kennen en kennis te delen.’⁸³

Clare’s inzet voor andere (vrouwelijke) auteurs sloot naadloos aan bij het idealisme van de Sorren, evenals de aandacht voor de professionele ontwikkeling van vrouwen. In *Het Parool* schreef ze het achtergrondartikel ‘Soroptimisten willen elkaar helpen’: ‘Men ervaart steeds weer, dat men zusters is in het streven naar het beste, in het bijzonder naar dienst aan de mensheid en verdraagzaamheid.’⁸⁴ Het Soroptimisme bood en biedt haar leden een wereldwijd professioneel netwerk. Clare profiteerde daar onder meer van bij de vertalingen van haar romans.⁸⁵ Clare’s Deense vertaalster Clara Hammerich was een Soroptimiste: zij startte persoonlijk zesendertig clubs en was presidente van de Europese federatie.

Binnen haar Soroptimisten club had Clare goed contact met prof. dr. Isa Diederiks-

Verschoor, werkzaam als hoogleraar ruimte- en luchtrecht. Ze kwamen geregeld bij elkaar over de vloer. Clare vond het vooral prettig om met mooi weer in de tuin van Isa Diederiks in Baarn te zitten. Hun gesprekken gingen niet diep, herinnerde Isa Diederiks zich: ‘Ze was gereserveerd. Ze sprak niet over zichzelf, meestal over algemeenheden. Vooral over haar poezen. En ze liet duidelijk merken hoe dol ze was op het oude Utrecht. Ze nam me eens mee naar een tuin achter de Voorstraat. Daar heeft ze me van alles gewezen. Ze praatte wél over haar moeder. De ziekte van haar moeder had veel indruk op haar gemaakt. Over haar heerlijke jeugd heeft ze ook dikwijls gepraat. Ze was erg op zichzelf en ik zou eigenlijk niet weten met wie ze nog meer contact had.’⁸⁶

Velen hebben gezegd dat Clare Lennart veel mensen kende, maar iedereen ‘uit elkaar hield’. Niemand wist precies wie er nog meer bij Clare Lennart over de vloer kwam. Volgens schrijfster Josine Reuling schiep ze ‘allemaal aparte wereldjes vol intimiteit en warmte’.⁸⁷ Ze was bang dat haar kennissen over haar zouden roddelen. Bovendien genoot ze van exclusieve, onverdeelde aandacht van haar gasten. Hechte vriendschappen lijkt Clare alleen onderhouden te hebben met Fré Dommisse, Harriët Freezer, Dolf Verroen en Dick van Luijn, de mensen die Wim ook graag mocht. Verder onderhield Clare vriendschappelijke contacten met neerlandica en sprookjesonderzoekster Marie Ramondt, de schrijfster Marchien Eising en met Ina Boudier-Bakker.⁸⁸

Clare zag haar beroemde stadsgenote Ina Boudier-Bakker aanvankelijk alleen bij de bijeenkomsten van de Soroptimisten:

Ina Boudier-Bakker en Clare Lennart met Boudiers poes Lokkie. Collectie auteur.

Een kleine, broze vrouw met in haar hele manier van doen iets onvergankelijk bekoorlijks. Ik moest naar haar kijken, zoals mensen die boeken schrijven, nu eenmaal naar gezichten kijken moeten. En ik dacht: ik hoop dat ik zo zal zijn als ik oud word. Zo vol belangstelling, zo helder van geest, met zulke jonge ogen, die het leven aanzien, alsof ze er iedere dag nog iets van verwachten. Later bezocht ik haar in het grote huis aan de Oudegracht in Utrecht. Doordat ik het druk had minder vaak dan ik wel zou willen. Want een bezoek aan haar was nooit een bezoek aan een oude vrouw, met wie je omzichtig een beetje babbelde over de kleine voorvallen uit een klein geworden leven. Een bezoek aan haar was een ontmoeting met een uitermate boeiende persoonlijkheid, een wonderlijke mengeling van liefde en kracht, van zachtheid en bijna grimmige humor. Er was dan de tuin met de fuchsia's en de pereboom op de achtergrond, er was de grijze poes, een beetje eenkennig, maar met zo'n lief gezicht. Er hing, na de dood van haar man, wel een sfeer van eenzaamheid om haar heen, zonder klacht, bijna stoïcijns gedragen. Gelukkig dat de poes er was.⁸⁹

Ook toen de hoogbejaarde schrijfster haar geheugen begon te verliezen, bezocht Clare haar trouw. Ze maakten een wandeling door de tuin om de fuchsia's te bewonderen en dronken samen thee, met Boudiers poes Lokkie op tafel tussen hen in. Hans Edinga, die met beide gereserveerde vrouwen bevriend was, dacht dat er tussen beiden geen ‘uitwisseling van vertrouwelijkheden’ was: ‘Ze vonden elkaar hoogst curieus en vroegen zich tijdens hun gesprekken af, hoe de ander nu toch eigenlijk was, zonder ooit tot een onbescheiden vraag te komen.’⁹⁰

Marchien Eising was een wonderlijke vrouw uit Drenthe. Ze was opgeleid als kleuteronderwijzeres en schreef kinderboeken en streekromans.⁹¹ Haar bewerking van *Ot en Sien* van Jan Ligthart was succesvol. Clare bezocht haar, onaangekondigd, in 1954 samen met Anne de Vries in haar ouderlijk huis in Zweelo, toen ze met De Vries ‘op schrijversvoeten’ door Drenthe reed.⁹² Haar schoolboekjes *Hans en Riekje* waren de aanleiding voor Clare's artikel in *Elseviers Weekblad* in 1958 onder de kop ‘Een geboren vertelster’. Marchien Eising had als jonge vrouw een zware darmoperatie ondergaan en was vanaf 1947 bedlegerig. Clare schetste een larmoyant beeld van Marchiens ziekte. Zij leefde altijd tussen vier muren en was ‘arm aan uiterlijke gebeurtenissen’:

En ik geloof dat juist daardoor de indrukken uit haar kinder- en jongemeisjesjaren zo zuiver bewaard zijn gebleven. De roes, de jacht, het chaotische der dagelijkse bedrijvigheid is er niet verwoestend overheen gestormd. Het heeft mij moeite gekost van Marchien Eising toestemming te krijgen om deze persoonlijke bijzonderheden te vermelden. Zij is gevoelig en trots en daardoor kwetsbaar. Niets staat verder van haar af dan op het medelijden van wie ook te willen speculeren. Zij wil dat

haar werk beoordeeld zal worden als het werk van iedere andere auteur, zonder dat daarbij rekening wordt gehouden met haar lichamelijke toestand, waar zij bij voorkeur niet over praat.⁹³

Dolf Verroen, die Marchien Eising op uitdrukkelijk verzoek van Clare bezocht, vermoedde dat Eisings ziekte psychosomatisch was.⁹⁴ Bij een herkeuring was gebleken dat haar eigenlijk niets mankeerde. Eising had de neiging de aandacht van mensen ‘op te zuigen’, ervoer Verroen: ‘Ze had een vermogen om je vast te houden. Het was nooit genoeg.’⁹⁵ Uit haar brieven, haar autobiografie *Dit ene leven* en haar bijdrage aan *Herinneringen aan Clare Lennart* komt Marchien Eising zeurderig over en is ze zeker niet terughoudend over haar lichamelijke conditie.⁹⁶ Of Clare haar werkelijk sympathiek vond of vooral medelijden had, is de vraag, maar ze bezocht Marchien Eising trouw en nam dan alle tijd voor haar.⁹⁷ Hun gezamenlijke liefde voor het Drentse buitenleven en voor jeugdherinneringen leverde voldoende gespreksstof op. Mede dankzij Clare Lennart kreeg Marchien Eising, die overigens zelden in het Drents schreef, in 1966 de Culturele Prijs van Drenthe. Clare hield de laudatio, maar Marchien kon zelf niet bij de uitreiking aanwezig zijn.⁹⁸ Ondanks al haar kwalen is Marchien Eising 82 jaar geworden. Ze was zelf ‘stomverbaasd’ dat ze zo oud was geworden.⁹⁹

Nogmaals: de kwestie Bruna

De overgang van de algemene uitgeverij A.W. Bruna naar het literaire fonds van Stols heeft de waardering voor Clare Lennarts werk goed gedaan.¹⁰⁰ Haar mooi vormgegeven romans verkochten beter. Ook de literair georiënteerde uitgeverij Nijgh & Van Ditmar paste bij de naoorlogse positionering van Clare Lennarts werk. Nijgh gaf vijf herdrukken van *Tooverlantaarn* uit tussen 1948 en 1966 in de succesvolle reeks Nimmer Dralend.

Bruna zag de waardering, de hoge oplagen en de herdrukken met lede ogen aan.¹⁰¹ Vlak na de publicatie van *Stad met rose huizen* kreeg Clare een brief van Bruna. De uitgeverij wilde *Tooverlantaarn* in het fonds terug en wilde een herdruk van *Kasteel te huur* uitbrengen. Bruna kwam (opnieuw) terug op de vermaledijde clausule over het recht van voorkeur in het contract voor *De blauwe horizon* uit 1936 en eiste Clare’s eerstvolgende roman op. Als lokkertje bood Bruna een contract zonder vaststaande titel aan, waarop Clare te allen tijde een voorschot van 1500 gulden kon nemen.¹⁰²

Tooverlantaarn verkocht zo goed bij Nijgh, dat het Clare zinloos leek de titel onder te brengen in de nieuwe, onbekende serie Kleine Bruna Bibliotheek, waarin Bruna *Mallemlen* en *Avontuur* had herdrukt. Met nieuw literair werk wilde Clare bij Stols blijven. Daarom won ze advies in bij de auteursrechtenorganisatie SEBA.¹⁰³ Clare concludeerde dat ze juridisch en moreel in haar recht stond en legde Bruna haarfijn uit waarom ze het zo naar haar zin had bij Stols:

Ik ben evenwel van oordeel – en was dat al lang – dat mijn boeken in Uw fonds niet op hun plaats zijn, dat ze te midden van volkomen anderssoortige en in hun genre voortreffelijke uitgaven verloren gaan. Dat dit niet een mening op losse gronden is, blijkt wel uit het feit dat het zeer lang geduurd heeft voor mijn werk in een enigszins bredere kring bekendheid verwierf. Dat kwam niet omdat ik slechte boeken schreef, ook niet door onwelwillendheid van de kritiek, maar doordat mijn werk voor Uw firma niet een voldoende belangrijk object was om met kracht naar voren te brengen. De uitgave bij Stols heeft mijn positie aanzienlijk verbeterd. Voor het soort romans dat ik de laatste jaren geschreven heb, geef ik dan ook beslist de voorkeur aan een firma, voor wie de letterkundige Nederlandse roman hoofdzaak is.¹⁰⁴

Bruna vond dat de basis van haar huidige verkoopsucces mede door zijn fonds was gelegd en probeerde toch een nieuwe roman van Clare Lennart uit te geven, het indertijd afgewezen meisjesboek *Veronica Valckenier*.¹⁰⁵ Met *Veronica Valckenier* werd het niets, maar Bruna kreeg wel *De wijde wereld*.¹⁰⁶ In 1953 gaf Bruna het meisjesboek uit als ‘jeugdboek van de maand’ met een mooi gebonden omslag. De toon en de stijl waren fris genoeg om twintig jaar na dato opnieuw bakvissen aan te spreken, maar de gedateerde illustraties moesten het veld ruimen.¹⁰⁷

Clare, die beweerde dat ze absoluut niet zakelijk was en geen officiële brieven kon schrijven, toonde zich hier opnieuw een professionele zakenvrouw. Welbewust koos ze ervoor om met Bruna samen te blijven werken voor vertalingen en redactiewerk.¹⁰⁸ Ze wilde voorkomen dat Bruna uit narrigheid haar werk in het archief zou houden. Door zich enigszins soepel op te stellen, wist ze zich verzekerd van herdrukken van haar vooroorlogse werk en van *Kasteel te huur*.¹⁰⁹ Maar ze heeft nooit meer nieuw literair werk of kinderboeken bij Bruna uitgegeven. Ze schatte haar positie juist in: voor Stols was ze een (financieel) belangrijke auteur, bij Bruna slechts een van de velen.

Jeugdboekery Stols

Mede onder invloed van Clare Lennart ging A.A.M. Stols nu ook kinderboeken uitgeven. De aanleiding was Clare’s ‘morele steun’ aan Johannes Maas, een wat merkwaardige man, die naast zijn werk als ambtenaar kinderboeken schreef.¹¹⁰ Clare leurde bijvoorbeeld jarenlang tevergeefs met Maas’ jongensboek *Harten drie* bij allerlei relaties.¹¹¹ Uiteindelijk lukte het haar om *De grot van de tovenaars* van Maas bij Stols onder te brengen. Het was de eerste titel in wat de Jeugdboekery A.A.M. Stols/J.-P. Barth zou worden. Dit kinderboekenfonds was een persoonlijk project van Jan-Peter Barth. Stols liet Barth en Clare hun gang gaan en bemoeide zich vanuit Quito alleen met de rechten.¹¹²

Barth zag in Clare Lennart een deskundig adviseur en medewerkster en schreef over ‘ons aardige en respectabel kinderfonds’.¹¹³ Clare haalde haar *Parool*-relatie Wim Hora Adema binnen. Haar jeugdboek *De rode engel* (1958) werd geïllustreerd door Fiep Westendorp.

Uiteraard kreeg Stols van Clare haar poezenboek *Kathinka uit de Kattesnorstraat* (1957). Hij hoefde er weinig risico voor te nemen, het complete honorarium bedroeg slechts vierhonderd gulden. Clare bleef letterlijk dicht bij huis in dit boekje, waarin haar eigen poezen Kathinka en Tom Poes de hoofdrol spelen:

Kathinka noemde haar twee mensen Aai en Hierrr. Aai was de vrouw en Kathinka had haar die naam gegeven, omdat ze zo lekker aaien kon, precies op de plekjes waar Kathinka het liefst geaaid wou worden, achter de oren, opzij van de kop en onder de kin. De baas heette Hierrr!, omdat hij altijd met een heel harde stem ‘Hierrr!’ riep als Kathinka ondeugend was en weg wou lopen. [...] De Kattesnorstraat was een echt ouderwetse straat en 10bis was eigenlijk een gek oud huis, heel smal en erg hoog. Als je dacht dat het ophield, kwam er altijd nog weer een hokje of een klein kamertje en de trappen waren verschrikkelijk steil.¹¹⁴

Kathinka ontsnapt en beleeft allerlei avonturen in Utrecht en Amsterdam. In De Bijenkorf ontmoet Kathinka haar grote liefde Tom Poes. De vele tekeningen waren van de jonge illustratrice Quirine Collard.¹¹⁵ Clare had zelf aan Barth voorgesteld om Collard te vragen, zij was namelijk een leerlinge van haar Utrechtse vriend Dick van Luijn en behoorde tot ‘de grote clan der poezenminnaars’.¹¹⁶ Quirine Collard tekende levendige, speelse en natuurlijke poezen. Ook de tragikomische ‘holjuffrouw’ bracht ze geestig in beeld.¹¹⁷ Clare greep de kans om de namen van allerlei kennissen te verstoppen in het kinderverhaal. Zo had ze op een boekenmarkt kennism gemaakt met de chef decorateur van De Bijenkorf. Hij wilde zo graag eens voorkomen in één van Clare’s boeken.¹¹⁸ Onder de naam Edelweis kreeg deze etaleur de rol van reddende engel. Verder zijn er bijrollen voor de poes van Ina Boudier-Bakker (‘Ora van Mevrouw Boudier’) en Boris Barth, de rode kater van J.-P. Barth.¹¹⁹ De juffrouwen van de speelgoedafdeling vernoemde ze naar haar nichtje Gerda en zus Lien. Dat namenspel roept de vraag op wie Clare portretteerde in de bespottelijke figuur van mevrouw Doedelzak: ‘een heel dikke dame met wel vijf onderkinnen en een jas van zwart krulletjesbont’.¹²⁰

Clare verwerkte ook haar eigen gewoontes en eigenschappen in het boek, zoals haar paniek als de poes zoek was en haar onzekerheid over kleding: ‘Wat moet ik aantrekken?’ vroeg Kathinka, want dat hoorde ze Aai altijd zeggen als die naar een feest moest.¹²¹ Clare’s kinderboeken vonden veel instemming bij Wim van den Boogaard, vooral als ze over katten gingen. Hij vond het prachtig dat een kinderbrief, geadresseerd aan ‘mevrouw Lennart, Kattesnorstraat 10bis in Utrecht’, keurig in de Zuilenstraat bezorgd werd.¹²²

De combinatie Clare Lennart – Quirine Collard viel goed in de smaak. De reacties op *Kathinka* waren positief en er kwam een nieuwe druk. Voor Clare’s volgende kinderboek *Rinus Spoormus* (1959) verzorgde Collard weer de illustraties en het omslag. Daarop troont de mus Rinus triomfantelijk bovenop een treinlocomotief, luidkeels tsjilpend.¹²³

Het kolderieke verhaal gaat over een avontuurlijk jong musje Riesje (waarschijnlijk vernoemd naar Wims kleinzoon Ries) uit een nest in een spoorwegstation, dat met de Italië-expres naar het zuiden afreist, avonturen beleeft in een circus en verliefd wordt op de Italiaanse mus Carolina. *Rinus Spoormus* was bedoeld voor kinderen van 8 jaar en ouder. Maar ook hun ouders zullen plezier gehad hebben aan het boekje, dat wel het vrolijkste, grappigste kinderboek van Clare Lennart was. De recensenten waren positief over de fijne humor en levendige observaties, de eenvoudige en hartelijke tekst en de verzorgde tekeningen van Quirine Collard.¹²⁴ De *IDIL-Gids* vond *Rinus Spoormus* een ‘hoogst amusant verhaal met kostelijke vondsten’.¹²⁵

Literaire vertalingen

Hoewel Care Lennart nu succes had met de kinderboeken en haar romans bleef ze actief als vertaalster.¹²⁶ Het vertaalwerk voor Bruna werd wel inhoudelijk interessanter, omdat ze meer romans uit het Frans mocht vertalen. Ze hield van het Frans omdat de taal zo ‘doorschijnend’ was. Ze had er een ‘natuurlijk gevoel’ voor: ‘Als ik een zinsbouw, de vorm van een werkwoord of wat ook niet eigenlijk weet, raad ik het in veel meer gevallen goed dan bij Duitsch of Engelsch. Alleen op de klank, op het gehoor afgaande.’¹²⁷ Van de Franse schrijfster Colette vertaalde Clare Lennart in 1955 *Le blé en herbe* en de novelle *L’enfant malade*.¹²⁸ Colette stond op dat moment volop in de belangstelling. De gevierde schrijfster was op 3 augustus 1954 gestorven en had een staatsbegrafenis gekregen. De roman *Le blé en herbe* uit 1923, in 1954 verfilmd, gaat over twee verliefde pubers die uiteen worden gedreven. Colettes speelse, wat dromerige stijl, het thema van verwarrende adolescentie en de vele natuurbeschrijvingen pasten goed bij Clare’s eigen literaire werk. Ze schreef over Colette:

Nooit zal er misschien weer een schrijfster komen, die zo compleet en zonder omwegen, zo vanzelfsprekend zal weten te zeggen wat de liefde der zinnen een vrouw nu precies doet of ook wel niet doet. Ik ken bovendien geen andere auteur, die zo perfect als zij woorden weet te vinden voor alles wat wij door middel van onze zintuigen gewaar worden, voor wat we zien en horen, voelen, ruiken en proeven [...] Niet naar de man of de mannen gaat de grote liefde van Colette uit, maar naar de tover van die jeugd, naar het kind dat ze eens was.¹²⁹

In de laatste zin zou je de naam van Colette zó kunnen vervangen door ‘Clare Lennart’.¹³⁰ Bruna maakte er een prachtige uitgave van onder de titel *Als het jonge koren rijpt*. De roman verscheen in een serie uniform uitgegeven werken van Colette, vertaald door romancières. Josepha Mendels vertaalde Colettes bekendste roman *Chéri*, Eva Raedt-de Canter *Gigi* en Jacoba van Velde *La vagabonde*.¹³¹

Jacob van Velde was in 1953 bekend geworden door *De grote zaal*, een ontroerende

roman over een stervende vrouw in een verpleegtehuis.¹³² Zij redigeerde en vertaalde, samen met Jaap Romijn en Clare Lennart, de bundel *Liefdesverhalen uit de wereldliteratuur*.¹³³ *Liefdesverhalen* bevat dertig verhalen en korte romans van Europese en Amerikaanse auteurs op ruim 500 dichtbedrukte pagina's. Clare vertaalde van Katherine Mansfield 'De vreemdeling'.¹³⁴ De samenstellers componeerden hun bundel, van Couperus tot Arthur Schnitzler, zo 'dat de vormen van liefde, in de opgenomen verhalen beschreven, zoveel mogelijk variëren en wel van het sublieme tot het banale, van het aanvankelijke tot het verworpende, van het pathetische tot het nuchtere, van het bijna bovenmenselijke tot het maar al te menselijke'.¹³⁵

Ondanks de hoge verkoopprijs van f14,50 werd *Liefdesverhalen* een succes en werd de bundel in 1955 gevolgd door de omvangrijke bundel *Dierenverhalen uit de wereldliteratuur*. Clare Lennart en Jaap Romijn werkten dit keer samen met Marie van Dessel-Poot en illustrator Joop Hekman.¹³⁶ Clare vertaalde zelf drie verhalen van haar favoriete auteurs Katherine Mansfield, Francis Jammes en Colette. Ze nam ook Frans Coenens herinnering 'Van een dood hondje' uit 1917 in de bundel op. Clare had het verhaal in 1934 cadeau gekregen van Coenen en was er verrukt over, omdat iedereen dit 'eenvoudige, vertederende schrijven' mooi zou kunnen vinden, 'van Greshoff af tot de postbode toe met Klaartje tussen deze beide polen in'.¹³⁷

Door deze bundels bleef Clare's band met Bruna intact en werd de naamsbekendheid van Clare Lennart onder het Nederlandse publiek groter. Het vertaalwerk was een belangrijk onderdeel van haar literaire carrière geworden. Ze maakte een doelgerichte, kritische keuze uit de vertaalopdrachten en vertaalde geen misdaadromans meer.¹³⁸ Hoewel ze zich in interviews telkens profileerde als 'vertaalster-om-den-brode', zat Clare in het midden van de jaren vijftig niet zo krap dat ze wel vertalen móest. Het honorarium voor een roman van gemiddelde omvang, ongeveer vierhonderd gulden, kon ze ook verdienen met korte verhalen of journalistieke artikelen.¹³⁹ Ze was er trots op als ze complimenten voor haar vertaalwerk kreeg. Bruna diende de vertaling van *Le blé en herbe* bijvoorbeeld (tevergeefs) in voor de Nijhoff vertaalprijs.¹⁴⁰ Ze genoot van de vrijheid die ze had bij het samenstellen en vertalen van de verhalenbundels en ze kon opdrachten uitzetten aan relaties, zoals Eveline Klaver en Fré Dommissie.¹⁴¹ Vertalen was ook een manier om te blijven schrijven. Zo bleef ze creatief met literatuur bezig, terwijl langzamerhand ideeën voor een nieuwe roman vorm kregen.¹⁴²

Nico Jesse en *Vrouwen van Parijs*

Het vertaalwerk voor Bruna leidde ook tot een vruchtbare samenwerking met Nico Jesse. Clare vertaalde de tekst van *Femmes de Paris* van André Maurois, een lange inleiding op een fotoserie van de Nederlandse fotograaf Nico Jesse.¹⁴³ Het boek bevatte 143 foto's van Pariennes: studentes, mannequins, coupeuses, verkoopsters op de markt, zwervsters, kantoor- en fabrieksmeisjes en nachtclubdanseressen.¹⁴⁴ Het was vernieuwend dat de

vrouwen niet poseerden, maar bij hun dagelijkse bezigheden 'betrapt' werden. Jesse fotografeerde met grote bezetenheid en gaf 'het menselijk element' met grote directheid weer. Parijs was in die jaren voor velen nog het onbereikbare, culturele centrum van de wereld en met zijn boek lichtte Nico Jesse voor de thuisblijvers een pikant tipje van de sluier op. Het boek werd in binnen- en buitenland een doorslaand succes en er kwamen een pocketeditie en een Franse editie.¹⁴⁵ De pers besteedde veel aandacht aan de onorthodoxe fotografie.

Nico Jesse was huisarts, maar verkocht zijn praktijk na het succes van *Vrouwen van Parijs* en vestigde zich als beroepsfotograaf in Loenen aan de Vecht. Hij werkte altijd in opdracht van uitgeverijen of bedrijven en was voortdurend bezig met ideeën voor nieuwe fotoboeken. Hij bezocht jaarlijks het boekenbal en bewoog zich in smoking joyeus met de camera tussen de auteurs en uitgevers.¹⁴⁶

De vier bedrijfsboeken die Jesse in de jaren vijftig maakte, zijn opgezet als beeldverhaal. De afzonderlijke foto's zijn vaak ondergeschikt aan de kracht die zij als serie hebben; hij verdeelde zijn aandacht tussen de mens en de machine.¹⁴⁷ In 1957 verscheen *N.V. Vaalser Textielfabriek 25 jaar* met een tekst van Clare Lennart.¹⁴⁸ Jesse en Clare hebben de fabriek samen bezocht. In *Vaalser Textielfabriek* staat niet het leven van de werknemers centraal, maar de verschillende stadia van de wolfabricage. Jesse fotografeerde de werknemers tijdens het werk, waardoor ook de werkende machines in beeld zijn. Hij wisselde overzichtsfoto's af met detailopnamen. Ook in de zes pagina's tekst van Clare ligt de nadruk op de wolfabricage en daardoor is het boek vooral informatief. Al is de stijl typisch voor Clare Lennart, zoals de slotaline: 'Als we terug rijden naar wat men in Limburg het noorden noemt, flonkeren overal in de dalen de lichtjes. Ze vormen langs de hellingen een feestelijke illuminatie en in de mijnstreek klimmen ze tegen de zwarte steenbergen op, zodat het lijkt of torens van licht zich tot in de hemel verheffen. En misschien is dat wel symbolisch voor Limburg en dus ook voor 'De Vaalser Textielfabriek': hard werk, waar iets van feestelijkheid doorheen schemert'.¹⁴⁹

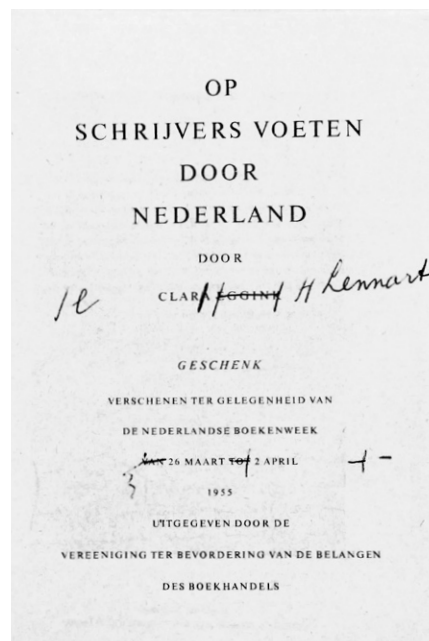
Op schrijversvoeten door Nederland

Nico Jesse maakte ook een portret van Clare Lennart. Ze vond zelf – verrassend – dat ze er 'zeer fraai' op stond.¹⁵⁰ Het is inderdaad een bijzondere foto: in café Reynders op het Amsterdamse Leidseplein spreekt Clare met drie jonge dichters: Lucebert, Bert Schierbeek en Remco Campert. Jesse heeft het moment goed getroffen. Clare luistert intensief naar de breed gesticulerende Schierbeek, die bijval krijgt van de piepjonge Campert. Zoals Clare noteerde, praat Bert Schierbeek 'met de hartstocht van de profeet, die zijn visioenen door een muur van ongeloof en onverschilligheid heen moet overbrengen'.¹⁵¹ Het contrast tussen de kale inrichting van het café, 'het soort café waarvan de provincialen met kunstenaars-ambities dromen', en de degelijke pied-de-poule blouse van Clare Lennart is groot.

Clare Lennart ontmoette de experimentele schrijvers in het kader van *Op schrijversvoeten door Nederland*, het CPNB Boekenweekgeschenk van 1955. Het idee ervoor was ontstaan op het terras van haar geliefde café Flora, in gesprek met een uitgever (waarschijnlijk Jaap Romijn) en boekhandelaar Chris Leeftang.¹⁵² Op de CPNB-bestuursvergadering van 21 mei 1954 lanceerde voorzitter Leeftang zijn plannen voor het jaarlijkse premieboekje. Hij wilde de gebruikelijke novelleprijsvraag niet definitief laten schieten, maar stelde voor om ‘iemand als Clare Lennart’ te vragen een boekje te maken ‘waarin zij beschrijft hoe zij een zwerftocht maakt door het hele land langs allerlei auteurs, die in een merkwaardige omgeving wonen of curieuze liefhebberijen hebben’. De bedoeling was om tegemoet te komen aan de ‘tegenwoordige verlangens van het publiek om kennis te maken met de auteurs’. Dat zou ook de verkoop van hun boeken stimuleren.

Leeftang overtuigde de vergadering meteen met zijn voorstel en ook de Literaire Contact Commissie ging akkoord.¹⁵³ Clare moest een ‘voor het publiek prettig leesbaar en tevens enigermate instructief boekje’ schrijven. Maar ze moest wél rekening houden met de verschillende levensbeschouwingen. De bestuursleden suggereerden de protestantse auteurs Anne de Vries, Gerrit Achterberg en Van der Graft en als katholieke tegenhangers Antoon Coolen, Bertus Aafjes en Gabriël Smit. Daarna moest ‘iemand als Jesse’ volgens Clare’s aanwijzingen wat aardige foto’s van de auteurs gaan maken.¹⁵⁴ Als honorarium kreeg ze duizend gulden plus reis- en verblijfkosten.

Begin juli nam Clare de opdracht aan.¹⁵⁵ Ze toerde de hele zomer en herfst door Nederland en ervoer dat als een ‘boeiend avontuur’.¹⁵⁶ Clare bezocht Antoon Coolen, Belcampo, Bertus Aafjes, Anne de Vries, Aar van de Werfhorst, J.C. van Schagen, Fedde Schurer, Guillaume van der Graft en de drie ‘Experimentelen’. Op Schiphol sprak ze met Adriaan Viruly, de schrijvende KLM-piloot en diens dochter Aviola. Viruly was als het ware ‘vertegenwoordiger van de wereld’. Anne H. Mulder en Harriët Freezer waren de enige twee vrouwelijke collega’s. Bordewijk, die wel op de groslijst had gestaan, ging niet op Clare’s uitnodiging in. Het verstrekken van personalia schrok hem af, schreef hij haar: ‘Ik heb eens

Een drukproef van *Op schrijversvoeten door Nederland* met de foutieve auteursnaam Clara Eggink. Collectie Literatuurmuseum.

gedacht aan een autobiografie, maar ik hoop dat deze onzalige gedachte nooit meer in mij rijzen zal.’¹⁵⁷

Voor de meeste interviews was Clare één werkdag op pad met trein en bus. Anne de Vries haalde haar voor de deur af met zijn ‘wagentje’ voor een comfortabele tocht door Drenthe.¹⁵⁸ Voor het bezoek op 15 juli aan de Zeeuwse dichter J.C. van Schagen maakte Clare echter bewust een urenlange reis, per trein, tram, boot, bus, weer een boot en nog een bus.¹⁵⁹ Anderhalf jaar na de watersnoodramp van 1 februari 1953 was Duiveland ‘nog een ziek land met wrakken van huizen en heel dun koren.’¹⁶⁰ Alleen de afspraak met haar stadgenoot, de dichter en journalist Gabriël Smit, liep mis. Gehaast door de deadline citeerde ze uitgebreid uit Smits geestige brieven en gaf daarmee een aardige karakterschets.¹⁶¹

Half december 1954 had Clare de tekst af. De commissie was bijzonder ingenomen met het boekje.¹⁶² Maar het was wel (veel) langer uitgevallen dan de vereiste twintigduizend woorden. Dus sneuvelden in de drukproef veel ‘lofzangen op het landschap’ zoals haar lange ode aan het Utrechtse bolwerk.¹⁶³ Ze hoopte dat de lezer in haar verhaal nog iets van haar verrukking terug zou vinden.¹⁶⁴ Bijvoorbeeld in de passage over de Zeeuwse wateren:

Alle kleuren van wat leeft en groeit in zeeën en stromen vind je in zo’n grote watervlakte terug: het zilver en bruin, het grijs en de olie-achtige goudkleur van vissen, het zwartgroen van paling, het lichtere groen van wieren en waterplanten, het rose en wit, het mauve en amethyst van schelpen, alle glansen van parelmoer, van bloedkoraal, van zee-anemonen en zelfs het blauw der ogen van de kleine zeemeermin.¹⁶⁵

Voor haar vaste lezerspubliek was dit Boekenweekgeschenk dan ook een ‘echte’ Clare Lennart.

Trouw aan de opdracht schetste Clare in het Boekenweekgeschenk huiselijke portretten van de auteurs. Ze vertelde over hun woning (Aafjes’ kasteel), over hun huisdieren (de kippen van Harriët Freezer) en liet hun kinderen en echtgenoten aan het woord. Hoewel de foto’s van Nico Jesse al ongedwongen en sprekend genoeg waren, beschreef Clare ook het uiterlijk van de auteurs. Bert Schierbeek deed haar bijvoorbeeld ‘met zijn ronde kop (kleinst mogelijke omtrek met grootst mogelijk volume) aan een uil denken. Die kop zit opgepropt met kennis’. Lucebert, met wie ze twee jaar eerder nog door Utrecht wandelde, ‘heeft zijn baard afgeschoren en hij ziet er nu zoveel jonger uit dat hij een zoon van zichzelf zou kunnen zijn.’¹⁶⁶ Zo schilderde ze de vijftien auteurs precies zoals haar romanpersonages. Zoals ze eigenlijk in haar inleiding al aangaf: ‘Wie weet wat voor prachtige romanfiguren je ontdekte als je ze allemaal eens op ging zoeken.’

Clare Lennart bleef ogenschijnlijk bescheiden op de achtergrond,¹⁶⁷ maar legde

sommige auteurs wél haar eigen visie op het leven in de mond: ‘Anne Mulder houdt ervan iets te wagen, ze wil zich niet veilig stellen, want zodra je dat doet, is het leven, waar ze zo hartstochtelijk van houdt, niet meer echt.’¹⁶⁸ Harriët Freezer opent met één zinnetje ‘de deur, die toegang geeft tot de dromenwereld uit je kinderjaren, op een kier. Het was er licht van wonderen.’¹⁶⁹ Ze noemde Belcampo ‘de pleitbezorger van het geluk. Hij bezweert ons toch te beseffen hoe goed het leven is, hoe goed het in ieder geval zou kunnen zijn, als we ons niet in boeien lieten slaan door conventie, dufheid, domheid, liefdeloosheid.’¹⁷⁰ Clare was minder geïnteresseerd in wat de schrijvers zélf bewoog dan in haar persoonlijke indrukken. Zo maakte ze ook van dit boekje, net als haar romans, een instrument in de strijd tégen het nihilisme in de literatuur en voor háár levensvisie.

Een gezellige bezigheid

De kritiek reageerde positief op ‘een der best geslaagde’ Boekenweekgeschenken, maar was niet onverdeeld enthousiast over de opzet.¹⁷¹ Vooral bij de weinig verrassende keuze van de auteurs stelden de critici vraagtekens. Volgens het *Eindhovens Dagblad* werd de lezer ‘onderhoudend binnen gevoerd bij bekende auteurs die hij gewend is te lezen.’¹⁷² De *Nieuwe Haagsche Courant* schreef dat Clare niet de ‘topklasse’ had geselecteerd, maar ‘wanneer men dit in het oog houdt, kan men niet anders dan plezier beleven aan de kennismaking met deze deels bekende, deels minder bekende figuren uit onze schrijverswereld. Clare Lennart vertelt genoeglijk over haar reis en haar gesprekken met de uitverkorenen, zonder al te oppervlakkig te worden en de foto’s dragen er toe bij de lectuur tot een gezellige bezigheid te maken.’¹⁷³

Elseviers Weekblad had de bedoeling van de CPNB goed begrepen: ‘De reis die Clare Lennart door ons land maakt, is op zichzelf al pittig beschreven en de ontmoetingen met de dichters en prozaïsten vinden zodoende een treffende entourage. [...] Dat Lucebert geen baard meer heeft, zal menigeen misschien minder belangrijk vinden dan dat Aafjes zint op een gedicht naar ‘De vogels’ van Aristophanes, maar de vermenging van beide soorten van impressies is juist een der attracties van het uitstekend geschreven boekje.’¹⁷⁴ André Rutten in *De Tijd* was kritisch: ‘Niet bijzonder goed, niet bijzonder slecht, journalistiek werk, waarbij men, terwijl men zat te twijfelen of men het wel of niet zou opnemen, zou verzuchten: het is wel aardig, maar had het nu wat meer pit.’¹⁷⁵

In *De Groene Amsterdammer* van 26 maart 1955 schreef C.J. Kelk – zelf drie keer samensteller van het Boekenweekgeschenk – een kritisch en tamelijk cynisch en snobistisch stuk. Kelk besloot zijn overzichtsartikel met de woorden: ‘De Boekenweek dan, om met propaganda te eindigen, is een aaneenschakeling van waanzin en overtolligheid, maar ze bevestigt de kernsituatie: een vaag en schijnbaar onbereikbaar ideaal werd min of meer verwezenlijkt. Wensen blijven er altijd. Maar ook die zullen vervuld worden, want de greep van de literatuur op het volk (en de wederwerking begint ook al te komen) is nooit zo krachtig geweest, sinds de Gouden, als in deze koude eeuw.’ Het ‘volk’ was in

elk geval enthousiast: het Boekenweekgeschenk zou zo goed gaan lopen dat drieduizend exemplaren werden bijgedrukt. In totaal kregen 137.000 Nederlanders ‘een Clare Lennart’ in handen.¹⁷⁶ Lezers die de auteur in levenden lijve wilden zien, konden op 28 maart 1955 terecht bij de drukbezochte Haagse kunstkring in Pulchri, waar Clare Lennart en Hubert Lampo samen optraden.¹⁷⁷

Twee iconische foto’s

Het Geschenk 1955 was natuurlijk meer een Utrechtse aangelegenheid dan een Haagse: het idee was ontstaan in Flora en was uitgevoerd door de Utrechtse Chris Leeftang, Nico Jesse en Clare Lennart. Utrecht had daarom een heus ‘boekenbal’ georganiseerd op 31 maart 1955 in de Utrechtse Schouwburgzaal. Alle gasten verschenen in avondkleding voor een bonte afwisseling van muziek, cabaret en wijn, aldus het *Utrechts Nieuwsblad*: ‘Het boek is wél gefêteerd. Bij letteren hoort een feest, de wereld een dansfeest.’¹⁷⁸

Terwijl Jaap Romijn ‘met volle overgave’ danste in de garderobe, zat Clare Lennart rustig op het ‘terras’. Op zo’n mondain bal voelde zij zich niet thuis. Zéker niet als ze zich daarvoor in een oncomfortabele avondjapon moest hijsen. Zij noemde zichzelf ‘de slechtste aller feestvierders’ en ‘geen gemeenschapsmens’.¹⁷⁹ Liever had ze rechtstreeks contact met haar lezers, veilig achter een tafel met haar eigen boeken. Op 2 april 1955 was ze weer aanwezig op de boekenmarkt in de Bijenkorf te Amsterdam.¹⁸⁰ Enkele kraampjes naast haar stond Bert Schierbeek met zijn *Het boek ik*. Een groter contrast, tussen de conventionele verhalenbundel *Rouska*, die opgestapeld lag op Clare’s tafel, en *Het boek ik* uit 1951 is nauwelijks denkbaar. Voor beide boeken maakte Lucebert de omslagtekening. Schierbeeks boek is geen roman. Het is een golf van associaties en gedachten in een experimentele typografie. *Het boek ik* is een unicum gebleven in de Nederlandse literatuurgeschiedenis. Als voorbeeld van werk van de vernieuwingsbeweging van Vijftig ontbreekt het boek in geen enkele literatuurgeschiedenis. Ook Nico Jesses foto van Clare Lennart met de ‘experimentelen’ in café Reynders is vaak gereproduceerd in compendia over Nederlandse literatuur.

Clare Lennart in gesprek met ‘De Experimentelen’ in 1954. Van links naar rechts: Lucebert, Clare Lennart, Bert Schierbeek en Remco Campert. Foto Nico Jesse, collectie Literatuurmuseum.

Van Remco Campert en Lucebert waren teksten opgenomen in *Atonaal*, de beroemde bloemlezing van Simon Vinkenoog met experimentele literatuur uit 1952. *Atonaal* had een omslag van Karel Appel en Corneille en was uitgegeven door Sander Stols.¹⁸¹ Clare had de bundel goed gelezen en schreef aan Barth: 'Ik heb *Atonaal* gelezen en kan sommige dingen – niet alle – heel goed waarderen. Alleen de illustraties kan ik onmogelijk mooi vinden. Ik lees nu *Archibald Strohalm*. Lang niet gek, al gaat het over iemand die gek wordt.'¹⁸² In een radiolezing in 1953 voor de VARA noemde ze enkele gedichten uit *Atonaal*: 'Niet omdat ik het de allermooiste gedichten vind die er bestaan, maar omdat ze spreken tot je fantasie.'¹⁸³

Op haar gesprek met de Experimentelen had Clare zich goed voorbereid, want ze was bang dat 'deze jonge mensen' hooghartig naar haar zouden kijken als 'voorbij' of als 'nooit geweest'.¹⁸⁴ Maar de generatiekloof viel haar erg mee. Ze begreep dat de in chaos volwassen geworden jonge mensen stamelen over wat ze gezien hebben

in die wereld vol afzichtelijkheid, stervend aan de pest van domheid, haat en egoïsme... En ze willen ingrijpen, nu, onmiddellijk. Maar luister dan toch, want wij hebben gezien wat u niet durfde zien... Belangeloos, dat is een woord dat telkens opklinkt. Maar ze zijn jong en hebben gevoel voor humor. Soms vergeten ze even en [gaan] spelen. Ze pakken een woord bij de kop of bij de staart, slingeren het de lucht in en het wordt een soort sterrenregen, een flitsend vuurwerk van associaties. Lucebert's poesen doen ons bij Dante belanden en van Beatrijs komen we op Dieuwertje Diekema en dan voelt Bert Schierbeek opeens dat er gras in zijn oren groeit. [...] Soms schrijven ze een vers, dat inderdaad voor iedereen begrijpelijk is en dat ontroert door zijn zuiverheid. Zoals bijvoorbeeld deze regels van Lucebert:

Ik tracht op poëtische wijze
Dat wil zeggen
Eenvouds verlichte waters
De ruimte van het volledig leven
Tot uitdrukking te brengen.

Zou eigenlijk niet iedere kunstenaar dit gedicht boven zijn bed moeten hangen en het hardop lezen bij het opstaan en bij het naar bed gaan?¹⁸⁵

Dit zou een van Luceberts beroemdste gedichten worden. *De Maasbode* constateerde dat Clare Lennart, ondanks al haar vriendelijkheid, 'geen enkel litterair contact' had gelegd met Lucebert, Schierbeek en Remco Campert.¹⁸⁶ De grote kloof tussen de literaire generaties in de jaren vijftig was niet alleen zichtbaar op de foto van Nico Jesse. Er is nog een groepsfoto met Clare Lennart die een icoon is geworden: 'Groepsportret van

Schrijvers bijeen in de Tropische Plantenkas van Artis, Amsterdam 1957. De foto verscheen in *De Telegraaf* van zaterdag 30 maart 1957 onder de titel 'Artistiek bezoek van 17 prominente auteurs'. V.l.n.r. Gerard den Brabander, Bert Voeten, F. Bordewijk, Clara Eggink, J.W.F. Werumeus Buning, François Pauwels, Jan Willem Hofstra, Bertus Aafjes, Henriëtte van Eyk, H.W.J.M. Keuls, J.C. Bloem, Clare Lennart, Johan Fabricius, Ed. Hoornik, Jeanne van Schaik-Willing, Hella S. Haasse en Willy Corsari. Foto Paul Huf, collectie Literatuurmuseum.

zeventien schrijvers in een kas in Artis' van Paul Huf. Huf maakte de foto in opdracht van het Amsterdams Fonds voor de Kunst in 1957.¹⁸⁷ Bertus Aafjes, J.C. Bloem en Jeanne van Schaik-Willing, W.F. Werumeus Buning, Mr. François Pauwels, Jan Willem Hofstra, Henriëtte van Eyk, Mr. H.W.J.M. Keuls, Clare Lennart, Johan Fabricius, Ed. Hoornik, Hella S. Haasse, Willy Corsari, Gerard den Brabander, F. Bordewijk, Bert Voeten en Clara Eggink poseerden in de Plantenkas in Artis.

Hoewel de selectie wat wonderlijk is (Simon Vestdijk ontbreekt bijvoorbeeld) gaven deze zeventien literatoren toen, met de nodige niveauverschillen, in de boekhandels de toon aan. Zij vertegenwoordigden het literaire 'establishment' van de jaren vijftig. Hun boeken werden volop verkocht, zij het dan vooral aan ouderen. Zij zaten in literaire jury's of in het bestuur van de Vereniging van Letterkundigen. Er staat geen enkele 'Vijftiger' of experimentele dichter op deze foto. Mulisch, Reve en Hermans ontbreken ook. Hun vernieuwende literatuur trok met name jongeren aan, de Leidsepleinjeugd.¹⁸⁸ Sociaal gezien had Clare Lennart wel sympathie voor de progressieve Vijftigers, maar zij deelde de kunstopvatting van de jongere generatie niet. Met name het ontbreken van idealen in

hun werk stuitte haar zeer tegen de borst. En daarom is ze op de foto van Huf onderdeel van het gezelschap en geen buitenstaander, zoals op de foto met de Vijftigers.

In de Plantenkas stonden vijf andere schrijvende vrouwen met wie Clare Lennart zowel overeenkomsten als verschillen vertoonde. Henriëtte van Eyk, Clara Eggink, Jeanne van Schaik-Willing en Willy Corsari waren, net als Clare, vóór de Tweede Wereldoorlog al actief. Hella S. Haasse was de jongste en had in 1948 gedebuteerd. Wat Clare met haar vijf schrijvende vrouwelijke collega's in de Plantenkas gemeen had, was hun veelzijdigheid in fictie en non-fictie. De meesten recenseerden en vertaalden ook. Op Haasse na waren zij financieel afhankelijk van hun eigen werk. We zouden hen nu zzp'er noemen: zelfstandige zonder personeel. Deze professionele vrouwen speelden allen een min of meer belangrijke rol in literaire organisaties (wat er wellicht ook voor zorgde dat ze op deze foto terecht kwamen).

Wat Clare Lennart in dit gezelschap uniek maakte, waren haar huiselijke omstandigheden. Zij had als enige een partner met minder opleiding dan zij zelf had genoten. Een partner die geen verstand had van literatuur, kunst of muziek. Ze miste een 'literaire partner' niet (meer). Dat Wim ervoor zorgde dat zij al haar energie aan haar werk kon geven, was belangrijker en ongebruikelijk voor die tijd. Dat Clare, als gehuwde vrouw, nauwelijks zorgtaken had (haar bejaarde vader woonde bij haar zuster), was zelfs bijna revolutionair te noemen. Voor de egocentristische Clare Lennart was dat echter zo vanzelfsprekend dat ze pas ná Wims dood beseftte in welke 'luxepositie' ze vanaf 1953 had kunnen werken.

Het huisje in Maarn

Mede dankzij Wims goede zorgen was Clare Lennart in 1954 en 1955, de twee jaren ná afronding van het manuscript van *Stad met rose huizen*, bijzonder productief. Door de week schreef en las ze vrijwel de hele dag op haar zolderkamer of corrigeerde ze drukproeven. Behalve op donderdagavond, want Wim zei: 'Claar kan doen en laten wat ze wil, alleen donderdagsavonds wordt er niet gelezen en gewerkt. Dan is ze van mijn.'¹⁸⁹ Als Wims zoon Ries met kleinzoon Ries junior op bezoek kwamen, hoorden ze de typemachine ratelen. 'Claartje is aan het werk', zei Wim dan.¹⁹⁰ Ze kwam alleen even naar beneden voor de koffie, maar ging dan weer aan de slag.

Na de drukke werkzomer van 1954 was er in 1955 tijd voor ontspanning.¹⁹¹ Ze logeerde in de zomervakantie in 't Olde Spyker bij Hattem.¹⁹² Het verlangen groeide naar een weekend- of zomerhuisje waar ze zich vaker terug kon trekken in de natuur: 'Op zandgrond waar hei en bossen zijn en veel smalle paadjes waarlangs je kan wandelen of fietsen. En vooral zo dat het lijkt of je burens geen radio hebben. Als er zo iets te vinden was op het terrein van een groot landgoed... ideaal!'¹⁹³

In 1957 ging Clare's wens in vervulling. Ze kocht, van het geld dat ze met *Twee negerpopjes* had verdiend, een weekendhuisje op het kampeerterrein De Maarnse Berg. Het Vakantiecentrum op de Utrechtse Heuvelrug was ingericht met houten huisjes.¹⁹⁴

'Kleine Kathinka', genoemd naar haar poes Kathinka, bestond uit één ruimte van vijf bij drie meter. Het was eenvoudig gemeubileerd met een opklapbed, rotan meubels en een aanrecht zonder stromend water. De 'plee' stond buiten het groengeschilderde huisje. Het gele naambord was gemaakt door Dick van Luijn.¹⁹⁵

's Zomers verbleven de Van den Boogaards er wekenlang en ook wel als er sneeuw lag. Meestal gingen Wim, Clare en de poezen Tom en Kathinka met de bus naar Maarn toe. J.-P. Barth of de Van Luijns brachten hen wel eens.¹⁹⁶ Grote spullen werden vooruitgestuurd met een bode. Zoals de draagbare typemachine, want Clare kon in Maarn, verlost van het stadslawaai goed werken. Vanuit de openslaande deuren had ze een prachtig uitzicht op het bos. Hier zag ze eekhoorns ('Frous') in de bomen klauteren en hoorde ze de egels scharrelen. Ze werd gewekt door de merels en andere vogels, die ze verwende met lekkers. Hoewel de schrale zandgrond eigenlijk ongeschikt was voor tuinplanten, legde Clare er toch een tuintje aan. Het gewroet in de grond ontspande haar: 'Een tuin is zo blijmoedig, hij spreekt van hoop en vertrouwen, hij is zo helemaal niet hysterisch, zo wars van het catastrofale. Ik geloof niet dat je zelfmoord zou kunnen plegen, nadat je eerst een paar uur bezig was geweest met bonen plukken of het tuinpad schoffelen.'¹⁹⁷

Clare Lennart voor haar zomerhuisje 'Kleine Kathinka' in Maarn. Foto uit Margriet van november 1960. Knipsel collectie auteur.

Af en toe kwamen Fré Dommissie of Eveline Klaver op bezoek en ook de nichtjes Klaver kwamen wel eens een dagje naar het huisje.¹⁹⁸ Maar de Van Den Boogaards waren er vooral samen. Wim en Clare wandelden en fietsten veel in de omgeving van Maarn. De bosomgeving inspireerde Clare tot columns en verhalen, zoals ‘Een vederen woord’ over de koolmezen.¹⁹⁹ Clare Lennart beschreef haar zomerwoning als een toevluchtsoord:

Het doet me altijd denken aan het huisje van de dwergen uit Sneeuwwitje en om er te komen, moet je in ieder geval over één berg, de Maarnse berg. [...] Het was zo lief, zo vriendelijk, het lag zo prettig verscholen. Je kon er alleen langs bospaadjes of over een zandweg komen. [...] Nog, al die jaren, heeft het gevoel dat ik koester voor mijn huisje iets van de warmte van een verliefdheid in zich. Bij het afscheid voel ik vaak de neiging in me opkomen het even te aaien en soms geef ik aan die neiging toe.²⁰⁰

‘Je wordt wereldberoemd!’

Dat Clare Lennart het huisje in Maarn dúrfde kopen, betekent dat ze zich financieel eindelijk veilig voelde. De verkoop van *Stad met rose huizen* en *Serenade uit de verte* liep zelfs zo goed dat uitgever Stols probeerde de romans te verkopen op de buitenlandse markt. Ook Clare Lennart was erop gebrand haar werk in het buitenland gepubliceerd te krijgen, om een groter publiek te bereiken dan het kleine Nederlandse taalgebied: ‘Alleen als zijn werk ook in het buitenland gelezen wordt, kan een Nederlands auteur zonder alle mogelijke bijbaantjes enigszins behoorlijk van zijn pen leven. Bovendien zal het vaak een realistisch kijk op de al of niet belangrijkheid van het eigen werk bevorderen, als het zich in den vreemde, niet beschermd door vaderlandse taboes, moet handhaven.’²⁰¹

Het verkopen van literair werk uit kleine taalgebieden was een moeizaam samenspel van vertalers, uitgevers en literaire agenten. In 1954 werd weliswaar de ‘Stichting ter bevordering van de Vertaling van Nederlands letterkundig werk’ opgericht, maar ook de directeur van de stichting, J.J. Oversteegen, ervoer hoe lastig het was de ‘betere literatuur’ aan de man te brengen.²⁰² Alleen de Nederlandse ‘vertellers’ liepen aardig in het buitenland zoals Fabricius en Corsari. Stols werkte samen met een commerciële literaire agent, H. Kohn van het Internationaal Literatuur Bureau.²⁰³ Hij schreef Clare Lennart enthousiast over vertaalopties voor *Stad met rose huizen* in Duitsland, Engeland en Frankrijk: ‘Librairie Plon te Parijs – een uitmuntend uitgever – heeft een optie gevraagd, die ik gegeven heb! Je wordt wereldberoemd!’²⁰⁴ Gealarmeerd door een concurrerende literaire agente, die Clare waarschuwde voor ‘inhalige uitgevers’, hield Clare de onderhandelingen over haar rechten nauwlettend in de gaten.²⁰⁵ Stols en Barth bezwoeren haar kosten noch moeite te sparen, maar het resultaat bleef bescheiden.²⁰⁶

In het kleine Deense taalgebied verschenen relatief veel Nederlandse romans, juist vanwege de inspanningen van professor Clara Hammerich-Flensborg. Dankzij haar

ruime kennissenkring en haar grote ervaring genoot zij hoog aanzien.²⁰⁷ Hammerich ging dikwijls persoonlijk op zoek naar uitgevers voor haar vertaalprojecten. Al in 1951 had ze contact opgenomen met Clare Lennart omdat ze graag *Kasteel te huur* wilde vertalen, ‘een buitengewoon mooi en poëtisch boek, en Uw Nederlands is van een schoonheid, die mijn vertalers-hart genoeg doet.’²⁰⁸ Vijf jaar later verscheen Hammerichs vertaling van *Stad met rose huizen*, *Den rosenrøde stad* bij Hassings Forlag in 1956.²⁰⁹ De vertaling was niet alleen te danken aan Kohn en Stols, maar vooral aan de vele relaties van Clara Hammerich.

H. Kohn boekte nog een succesje. De Zweedse uitgever Lars Hökerbergs Bokförlag uit Stockholm bracht *Stad med skära hus* uit in 1956. Saima Fulton was een ervaren vertaalster van o.a. *Armoede* van Ina Boudier-Bakker (1939) en *De scharlaken stad* van Hella S. Haasse (1957). Clare had niet rechtstreeks contact met Fulton, zij correspondeerde wel met de uitgever over de publiciteitscampagne.²¹⁰ Volgens Aar van de Werfhorst kon Clare Lennart zeer tevreden zijn over de vertaling: ‘het Zweeds is natuurlijk en vloeiend. Een intelligente vertaling, alleen de poëtische kant van je werk komt minder goed tot zijn recht, maar het is ook hoogst zelden dat een vertaling in alle opzichten voldoet.’²¹¹

Er waren ook opties voor een Italiaanse vertaling en voor een Duitse vertaling door Irma Silzer van *Serenade uit de verte*.²¹² Silzer, aan wie Clare Lennart een zeer positief artikel wijdde, had onder andere Maria Dermoût en Arthur van Schendel vertaald. Ze vond *Serenade* ‘ein Buch von ganz besonderem Zauber’ en prees het bij uitgevers aan als ‘vielleicht besonders ein Buch für Frauen und junge Menschen.’²¹³ Helaas lukte het zelfs de invloedrijke Silzer niet om het boek onder te brengen in Duitsland. Alleen het kinderboek *Kathinka* is op de Duitse markt verschenen. In 1968 vertaalde Annegret Rausch-Hüger het onder de titel *Kathinka aus der Milchbartstrasse*. De tekeningen van Quirine Collard waren vervangen door minstens even grappige illustraties en het boek werd meer een leesboek dan een voorleesboek.

Barth zorgde ervoor dat *Kathinka uit de Kattesnorstraat* en *Rinus Spoormus* werden uitgegeven door de Hollandsch Afrikaansche Uitgevers Maatschappij in Kaapstad. Wellicht is hierin bemiddeld door Jan Greshoff, die sinds 1938 in Kaapstad woonde. De vertaalster was de Afrikaanse kinderboekenauteur Alba Bouwer.²¹⁴ De uitgeverij noch Clare Lennart verdiende veel aan *Katinka van Kattesnorstraat* en *Rinus de Stasiemossie*, maar Clare had veel plezier in Bouwers Afrikaanse vertaling van het woord ‘holjuffrouw’: ‘trippeltannie’.²¹⁵ Clare Lennart heeft nauwelijks bekendheid gekregen in Zuid-Afrika, maar haar Nederlandse boeken werden er wel gelezen.²¹⁶

De vertalingen van *Stad met rose huizen* zijn in Zweden en Denemarken vrijwel onopgemerkt gebleven.²¹⁷ Van alle vijf buitenlandse vertalingen van Clare Lennarts werk is het bij één druk gebleven. Om een lezerspubliek op te bouwen, zijn vertalingen van meerdere titels nodig. Ze werd dan ook niet ‘wereldberoemd’ en ontving slechts een paar honderd gulden aan royalty’s.²¹⁸

‘Uw boek heeft me gelukkig gemaakt’

Een aanzienlijk deel van haar werktijd besteedde Clare aan haar correspondentie. Haar groeiende naamsbekendheid zorgde voor steeds meer fanmail. Ze beantwoordde deze aandoenlijke, soms ontroerende epistels vaak hartelijk. Leerlingen die een scriptie over haar werk moesten schrijven, meestal studenten van kweekscholen, stuurde ze uitgebreide informatie, soms met een uitnodiging om een zaterdagmiddag thee te komen drinken op de Zuilenstraat.

Een enkele lezer attendeerde Clare Lennart op een feitelijke misser in haar werk.²¹⁹ Maar de bewaarde correspondentie bevat vooral lof voor haar romans. Meneer H. Chr. Meyer uit Den Haag schreef trots dat zijn kleindochter Lune werd genoemd. Ten bewijze dat Lune een ‘wettelijk getolereerde’ naam was, overhandigde de jonge vader een exemplaar van Clare’s roman *Serenade uit de verte* aan de ambtenaar van de Burgerlijke stand.²²⁰ Van Bertha Elisabeth van Osselen-van Delden, de auteur van Clare’s geliefde kinderboek *’t Jodinnetje van Elspeet* (1895), kreeg ze als het ware een postume brief met complimenten, geschreven door haar kleinzoon.²²¹

Met mensen die ze ooit had geïnterviewd voor *Het Parool* bleef Clare schriftelijk in contact.²²² Vooral haar reportages over dieren zorgden voor stapels fanmail.²²³ Toen ze in juli 1963 over de Dierenbescherming schreef, stond de telefoon niet stil bij het asiel, met meer dan 35 reserveringen voor honden en katten. Veel jonge meisjes wilden er komen werken.²²⁴ Ze was sowieso populair bij bakvissen en ontving tientallen bewonderende brieven. Sommige epistels waren ronduit dweeppiek: ‘Oh ja, dat wou ik u nog vragen: Hebt u ook maanlichtkleurige ogen net als Guusje uit *Maanlicht*? Dat lijkt net zo op de foto’s, vind ik. U hebt een vreselijk lief gezicht, echt!’²²⁵ Ze ontving ook serieuze brieven van lezers die haar werk en haar levensfilosofie waardeerden. Een mooi voorbeeld is een brief van actrice Mary Dresselhuys uit maart 1952:

Vijf minuten geleden las ik de laatste bladzijde van *Serenade uit de Verte* uit, en ik voel maar één gloeiend verlangen u te bedanken voor dit stralende boek, zoo hartverwarmend en zoo wijs. Niet alleen omdat ik het toevallig met uw heele levensopvatting of eigenlijk die van Tony (maar dat moet de uwe zijn) zoo eens ben, maar het heele boek is zoo vol van originaliteit, van verfijndheid, van levende mensen, dat het één grote, ontroerende vreugde voor me geweest is het te lezen. En het was onder het lezen precies als u op blz 208 zegt: iedere keer als de telefoon ging of er moest iets anders gebeuren dan rustig doorlezen – wanneer ik het boek weer opnam was iedereen een stapje naderbij gekomen zonder dat ik het gezien had. Uw boek heeft me gelukkig gemaakt. En dat was met de negerpopjes ook het geval. En daarom wil ik u uit de grond van mijn hart bedanken.²²⁶

‘Ik ben bezeten van Floortje Désire’

Na het succes van *Twee negerpopjes* had Clare Lennart veel directe contacten met haar lezers als ze lezingen gaf. Vooral na haar tweede Boekenweekgeschenk reisde ze stad en land af, van Haarlem tot Epe, waar ze optrad in de vertrouwde Eper Gemeentewoning.²²⁷ Veel lezingen gebruikte ze meerdere malen zoals ‘Van mallemlen tot Rose Stad’ uit 1955 of ‘De prozaschrijver en zijn publiek’ uit de jaren zestig.²²⁸ Bij diverse Volksuniversiteiten gaf ze de lezing ‘Favorieten en stiefkinderen in de literatuur’. Een bijzonder optreden gaf ze ter ere van het jubileum van de Vereniging van Letterkundigen in oktober 1955.²²⁹ Jan Meulenbelt, ambtenaar voor culturele zaken van de gemeente Utrecht, organiseerde de bijeenkomst in Stadsschouwburg.²³⁰ In de stampvolle schouwburg sprak Jan Engelman over de ‘Utrechters’ Willibrord en Zuster Bertken.²³¹ Dr. J.C. Brandt Corstius schonk aandacht aan de 18de eeuw. Clare Lennart, P.H. Ritter en Jaap Romijn lazen voor uit eigen werk en Claudine Witsen-Elias declameerde gedichten van Marsman en Nijhoff. Het was een mooie afsluiting van een heel druk jaar voor Clare, waarin ze met *Op schrijversvoeten door Nederland* voortdurend in de publiciteit en op podia had gestaan.²³²

Naast avonden voor een algemeen publiek of voor vrouwenclubs, waren er ook optredens met een uitgesproken literair karakter, zoals een serie lezingen in oktober 1954 met achtereenvolgens Hella S. Haasse, Anna Blaman en Clare Lennart bij de Volksuniversiteit Amersfoort.²³³ Voor de jeugd en voor dierenorganisaties had ze aparte programma’s.²³⁴ Clare las vooral graag voor bij studentenverenigingen, zoals de UVSV.²³⁵ Ze voelde dan ‘onmiddellijk contact, veel intenser dan vaak bij een publiek van oudere mensen, die niet zo gewend zijn met aandacht te luisteren.’ Zulk ‘vanzelfsprekend gemakkelijk contact’ was voor haar ‘niet zo gewoon’.²³⁶

Tijdens lezingen over haar werk droeg Clare altijd fragmenten voor uit haar romans. Vaak koos ze voor een fragment uit *Kasteel te huur*, soms voor een kort verhaal, afhankelijk van de doelgroep. Zoals ‘Fraülein Sorge’, een verhaal waar ze voor een niet al te literair publiek altijd geweldig succes mee had.²³⁷ Clare had een wonderlijke, wat hese en toch zware stem, die mannelijk aandeed, vooral aan de telefoon.²³⁸ Een kweekschoolleerling, die haar opbelde, ‘schrok even van de rauwe, weinig emotioneel gekleurde stem’.²³⁹ Iedereen die haar ooit hoorde, herinnerde zich die bijzondere, ‘gesluierde’ stem. William Kuik vond het een ‘afwerende sombere stem met een diep keelgeluid.’ Haar voordracht werd overtuigend, maar weinig declamatorisch genoemd.²⁴⁰ Ze bleek een betere ‘performer’ te zijn dan ze zelf had gedacht en was niet bang voor de lezers die kwamen ‘aapjes kijken’. Op het podium was ze een zelfbewuste letterkundige met een aansprekend verhaal. Ze vond het alleen ‘uiterst beklemmend’ als er bekenden in de zaal zaten. Dan vroeg Clare haar relaties ergens te gaan zitten waar zij hen niet kon zien, anders werd ze nerveus.²⁴¹

Voor dierenorganisaties trad Clare Lennart dikwijls belangeloos op. Dan was de netto opbrengst van de kaartjes à 75 cent bedoeld voor de bouw van een asiel of iets dergelijks.²⁴²

Voor andere lezingen kreeg ze redelijk betaald, van vijftig tot tweehonderdvijftig gulden. De optredens waren uiteraard ook bedoeld ter ondersteuning van de verkoop van haar werk en er was altijd een signeersessie aan verbonden. Clare schroomde niet om openlijk reclame te maken en sloot een lezing af met de aansporing: ‘Ik hoop dat het u zo bevallen zal dat u het straks werkelijk kopen gaat, want schrijvers moeten – ik zou bijna zeggen helaas – ook leven. En als u het niet kopen wilt of kunt, vraagt u er dan tenminste naar in de leesbibliotheek. Dat is ook altijd goed voor de schrijver, die het in deze tijd van bezuinigen heus niet zo makkelijk heeft.’²⁴³

Het werk van Clare Lennart werd ook door anderen voorgelezen. Voordrachtskunstenaar Hester Janssen-Klenke uit Bilthoven was ‘bezeten van ‘Floortje Désire’ en had romanfragmenten en verhalen van Clare Lennart op haar repertoire, zoals *Crime passionelle* en *De petunia’s en het geluk*.²⁴⁴ Andere voordrachtskunstenaars die haar werk declameerden waren Jacques van Elsäcker en Caroline Wilson. Met Roosje Driessen trad Clare ook wel samen op.²⁴⁵

Clare’s werk was ook op de radio te horen. De vroegste uitzending was op 3 juni 1949, vlak na het succes van *Twee negerpopjes*, toen op Hilversum 1 ‘Over de schutting’ uit *Rouska* te horen was.²⁴⁶ Daarna werd ze geïnterviewd voor de AVRO en VARA en trad ze onder andere op in een uitzending voor zieken over literatuur, waar Max Dendermonde haar interviewde.²⁴⁷ Ze vond de radio-optredens ‘griezelig’, maar sloeg invitaties nooit af.²⁴⁸ Ze had altijd met grote interesse geluisterd naar de radio-optredens van Frans Coenen en P.H. Ritter. Ze wist hoe groot het bereik van deze uitzendingen was en hoeveel invloed ze op de verkoop hadden. Hoeveel lezingen ze ook deed, Clare Lennart weigerde pertinent om op televisie op te treden. Ze bleef onzeker en kon het vanwege haar uiterlijk niet verdragen dat alle mensen haar voor hun toestel zouden zitten te bekritisieren.²⁴⁹ Ze heeft zelf nooit een televisie gehad, terwijl in 1962 al bij 47 procent van de huishoudens een toestel aanwezig was en in 1975 zelfs bij bijna 100 procent.²⁵⁰ Wonderlijk genoeg liet ze zich weer wel overhalen om een kleine rol te spelen in de film ‘Een zondagochtend op het eiland van de Grande Jatte’ die regisseur Frans Weisz in 1965 maakte in opdracht van de CPNB.²⁵¹

Clare Lennart presenteerde zichzelf in haar werk bewust als poëtische natuurminnares. Door de lyrische toon van haar proza trok Clare Lennart veel gevoelige, soms sentimentele lezeressen aan.²⁵² Lezeressen die wellicht een ranke Floortje Désire verwachtten, maar de ‘moederlijk brede’ Clare Lennart op het podium zagen verschijnen.²⁵³ Mogelijke verwondering maakte meestal snel plaats voor herkenning: Clare’s lezingen zijn in dezelfde stijl geschreven als haar romans en verhalen. Toegankelijk en enthousiast sprak ze over dieren, kunst en bloemen. Ongekunsteld en zelfverzekerd vertelde zij haar toehoorders hoe zij te werk ging: veel denken en dan pas, met lichte tegenzin, haar fantasie op papier zetten. Met een potlood, zonder toverstaf. Zo bouwde ze met haar lezingen verder aan het imago dat ze in haar werk haar gecreëerd.

Utrechtse Kring

Clara van den Boogaard-Klaver en Clare Lennart vielen vanaf de jaren vijftig helemaal samen. Nu de laatste huurders vertrokken waren, was haar pseudoniem een farce. Op haar deur stonden de namen Clare Lennart én W. van den Boogaard en C.H. Klaver.²⁵⁴ Zo werd Zuilenstraat 10bis een bekend Utrechts adres.²⁵⁵ Dat leverde ook spontane bezoeken van haar fans op. Hoewel Clare gevoelig was voor de attenties van haar lezers, was ze niet blij als zulke bewonderaars resoluut een boeket bloemen het trapgat instaken en dan onuitgenodigd naar boven klommen.²⁵⁶

Het gaat te ver om Clare Lennart een ‘celebrity’ te noemen, maar ze was wel een ‘Bekende Utrechtse’.²⁵⁷ Ze was in die hoedanigheid bijvoorbeeld in maart 1956 aanwezig bij de huldiging van Simenon ten huize van A.W. Bruna.²⁵⁸ De Utrechtenaren beschouwden haar als een ‘notabele’, die samen met een lid van de Tweede Kamer mocht ‘orgeldraaien’ tijdens een draaiorgelconcours in 1955.²⁵⁹ Deze reputatie had ze in de Domstad vooral te danken aan haar inzet voor de Utrechtse Kring, die zich ten doel stelde beeldende kunst, literatuur en muziek voor het publiek samen te brengen.²⁶⁰ De kring werd op 18 december 1950 geïnaugureerd met een avond van Franse kamermuziek in een expositieruimte op de Brigittenstraat 4.²⁶¹ De Utrechtse Kring was een initiatief van de econoom Frank de Vries. Hij was een bekende figuur in het Utrechtse culturele circuit, was lid van allerlei commissies en werd gezien als de Utrechtse ‘kunstpaus’. De Vries richtte de kring op samen met zijn zwager, de componist en pianist Georges Enderlé, die op de openingsavond o.a. werken van Debussy, Ravel en Fauré speelde. Samen met haar vriend Dick van Luijn zat Clare jarenlang in het bestuur van de kunstkring. Deze organiseerde concerten, lezingen en tentoonstellingen. Clare adviseerde over de lezingen, graficus Dick van Luijn over de tentoonstellingen en Frank de Vries nam de afdeling muziek voor zijn rekening.²⁶² Bij de lezingen die Clare Lennart zelf organiseerde, introduceerde ze ook de sprekers bij het publiek. Af en toe trad ze zelf op, bijvoorbeeld op een avond over de ‘bedoeling van poëzie’ in 1958.²⁶³ Het programma was populair en de Utrechters bezochten de lezingen en tentoonstellingen in de Brigittenstraat in groten getale.²⁶⁴ Clare nam haar zuster vaak mee naar de concerten. Ook Wim ging wel mee, maar hij vond de pauzes het leukst.²⁶⁵

De Utrechtse kunstenaar Joop Hekman was enige tijd bestuurslid van de Utrechtse Kring: ‘Frank de Vries was zo’n einzelgänger, en hij werkte er echt aan met z’n hele familie, met z’n vrouw, met z’n kinderen. Ze hebben mij erbij gehaald om de tentoonstellingen te organiseren.’ Volgens Hekman was Frank de Vries de drijvende kracht achter de Utrechtse Kring: ‘Zonder die De Vries was het er allemaal niet geweest hoor. We deden wat we zelf interessant of leuk vonden. Of ik of Frank kwam op het idee om een bepaalde kunstenaar te vragen. Het werkte als een soort galerie eigenlijk.’²⁶⁶

Clare’s trouwe metgezel in de Utrechtse Kring, Dick van Luijn, was een geboren Utrechter. Hij werkte als schilder en illustrator. Vooral als graficus kreeg hij bekendheid,

door zijn vele houtsneden, etsen, ex libri, linosneden en houtgravures. Van Luijns kunstopvatting sloot aan bij die van Clare Lennart. Hij probeerde zijn ‘verwondering over de zichtbare en onzichtbare dingen in de natuur en het leven tot uitdrukking te brengen, zonder aan tijdgeest of mode gebonden te zijn’. Daardoor is de beminnelijke, vakkundige kunstenaar echter regelmatig voor ‘ouderwets’ versleten.²⁶⁷ Als bestuurslid van de Utrechtse Kring organiseerde Dick van Luijn tentoonstellingen van door hem gewaardeerde kunstenaars. Zo probeerde hij jongeren een duwtje in de rug te geven. Daarnaast had Van Luijn in zijn huis aan de Oudegracht 381 zijn eigen kunstzaal ‘De Parterre’.²⁶⁸ Twee keer exposeerde hij zelf bij de Utrechtse Kring.

Een onthullend portret

Door de Utrechtse Kring en vooral via Dick van Luijn was Clare Lennart zeer betrokken bij de Utrechtse kunstenaarsgemeenschap. Ze onderhield een losse vriendschap met de kunstenaar William Kuik, die na zijn geslachtsverandering Dirkje heette. Hij woonde vanaf 1969 tegenover haar in de Zuilenstraat op nummer 19. Over hun kennismaking zei Kuik: ‘We hebben elkaar afgetast, bekeken als twee wonderlijke dieren in dezelfde straat, eindelijk een ‘mens’. Ze spraken zelden over Kuiks werk of over moderne literatuur, maar wel over de kunst van Clare’s ouders. Kuik is wel de meest boeiende, grillige en fantasierijke verteller in de Nederlandse literatuur genoemd, maar toen Clare hem kende, was hij vooral actief als beeldend kunstenaar en graficus. Hij toonde vaak de stad Utrecht, zowel in het heden als in het verleden. Hoewel Clare Lennart vond dat zij niet meer wist over kunst dan een ‘geïnteresseerde leek’, sprak ze toch een openingswoord bij een dubbelexpositie van William Kuik en Erika Visser in 1958, omdat zij ‘grote bewondering en waardering’ voor hun werk had.’²⁶⁹

Erika Visser was een succesvolle portretschilderes, die tal van prominenten zoals Godfried Bomans en markante Utrechtse persoonlijkheden vereeuwigde in een heel persoonlijke stijl.²⁷⁰ In 1959 en 1962 exposeerde ze bij de Utrechtse Kring. Erika Visser schilderde en tekende uitsluitend naar levend model en dat was doorgaans een prettige ervaring: ‘Het was zoiets als een blijde ontspanning door Erica

Portrettekening van Clare Lennart door Erika Visser uit 1957. Het origineel is verloren gegaan. Collectie Literatuurmuseum.

Visser te worden geschilderd. Feest, en de onthulling ook feest.’²⁷¹ Kuik portretteerde ze meerdere malen. ‘Ronduit meesterlijk’ vond Clare het portret van Kuik: ‘Vanaf dat grote, virtuoos en met zwier geschilderde doek met zijn mauve toetsen treedt een compleet mens in al zijn tegenstrijdigheden je tegemoet. Geestig en alert, met iets van de nar in zich en iets van de komediant en ook iets van de weemoedige dromer die hij in het dagelijks leven weigert te zijn, kijkt het gezicht je aan met die scherpe schildersblik, die je bijna de ogen doet neerslaan.’²⁷²

In 1957 zat Clare Lennart zelf model voor Erika Visser. De krijttekening laat Clare zien in een kenmerkende houding, iets omhoogkijkend en met een afwachtede blik in de diepliggende ogen. Haar opgestoken haar zit wat rommelig en ze draagt opvallend grote oorknoppen en een hooggesloten blouse. Erika Visser heeft dit portret vernietigd omdat ze ‘het niet goed genoeg vond’.²⁷³ Kennissen vonden het juist zeer goed gelijkend, ‘zo’n beetje ongeduldig kijkend.’²⁷⁴ Eveline Klaver zag in Vissers portret het dominerende in Clare’s karakter terug, het ‘nooit willen erkennen’.

Clare was gewaarschuwd dat er niets van je overbleef als je je door Erika liet tekenen of schilderen.²⁷⁵ Toch schrok ze van het portret. Toen ze het voor het eerst zag op een tentoonstelling in Gouda, was ze hevig ontdaan. ‘Ben ik dat?’, zei ze vol afgrijzen en ze wilde meteen weg.²⁷⁶ Waarschijnlijk was het portret ook te zien op de bovengenoemde expositie van Erika Visser en William Kuik in oktober 1958.²⁷⁷ Clare zei in haar openingsrede treffend: ‘Ieder goed portret heeft iets onthullends. Vandaar dat de geportretteerde er vaak zo van schrikt. De image die hij heeft opgebouwd, het masker, niet zelden het drogbeeld, waarmee hij de wereld tegemoet treedt, houdt onder de blik van de schilder geen stand. Deze blik, die achter iedere vormomming de mens ziet zoals hij in het diepst van zijn wezen is, is de gave geweest van alle groten onder de portretschilders. [...] Het weerspiegelt de duizenderlei facetten van het menselijk wezen.’

Al poserend heeft Clare zelf de tekenares nauwkeurig geobserveerd: ‘Erika Visser wil bewust niet anders dan het model, dat tegenover haar zit, weergeven zoals haar ogen het zien. In haar eigen ogen komt dan die scherpe, strenge blik die haar gezicht minder vrouwelijk maakt en die men herkent op haar zelfportret, dat velen vreemd zal aandoen. Zij schildert dus de werkelijkheid. Maar bestaat zoiets als de objectieve werkelijkheid? [...] Eigenlijk zien de ogen van ieder mens een andere werkelijkheid, voorzover zij althans in staat zijn tot zoiets als oorspronkelijk zien. En dat geldt niet alleen voor hun visie op de medemens, maar ook voor hun kijk op landschap, stillevens, stadsgezicht, op alles wat ogen zien. Zodat mijns inziens de werkelijkheid nooit uitgeput zal raken.’²⁷⁸

Clare Lennart had ‘merkwaardige ogen’, omdat ze bewust keek en scherp waarnam: ‘Schijnbaar passief, zonder vooropgezette mening, zonder aangemeten houding, laat ze de dingen op zich toekomen en in zich neerdalen. Kinderen kunnen ook zo kijken [...] de onpartijdige, ernstige en volkomen zuivere kinderblik.’²⁷⁹ Precies die blik had Erika Visser getroffen in haar portret. Dat maakte het een schrijversportret bij uitstek. Juist

daarom is het zo jammer dat het enige portret dat ooit van deze dochter van twee schilders is gemaakt, vernietigd is.²⁸⁰

Jurywerk

In veel interviews zei Clare Lennart dat ze contact met andere auteurs niet bewust nastreefde en dat ze zich ‘sporadisch’ in het kunstenaarsleven mengde: ‘Het opgelegd artistieke ligt me in elk geval helemaal niet.’²⁸¹ Ze ging net zo lief met ‘gewone mensen’ om: ‘Boekenbals, schrijverskringen, ik vind het verschrikkelijk dat opgeschroefde gedoe. Alleen een boekenmarkt, die is leuk, daar kom je in contact met gewone mensen.’²⁸² Desondanks ging ze vaak in op verzoeken om zitting te nemen in literaire jury’s. Het Ministerie van OK&W benoemde haar in 1956 en 1958 in een jury voor toekenning van reisbeurzen aan prozaschrijvers.²⁸³ Ook maakte ze – in 1955 – deel uit van de jury die namens de Gemeente Amsterdam een novelle uit het jaar 1953 of 1954 mocht bekronen met drieduizend gulden.²⁸⁴ Het was een flinke klus, deze jury moest namelijk zelf titels aandragen om te nomineren. In haar aantekeningen gaf Clare aan Marga Minco twee sterren voor *Het bittere kruid* omdat het ‘zó treffend’ was. Harry Mulisch’ *Het zwarte licht* was haar ‘te bizar, niet te onthouden, ontroert niet wezenlijk’. Ze vond hem ‘toch ongetwijfeld talentvol’, maar hield niet echt van zijn werk.²⁸⁵ Uiteindelijk besloot de jury de prijs in drieën te splitsen en bekroonde Rein Blijstra, Inez van Dullemen en Marie-Sophie Nathusius.

Een organisatie waar Clare Lennart vanaf 1955 tot haar dood bij betrokken was, was het Tollensfonds. Het bestuur van het fonds kent zijn prijs een keer per vijf jaar toe aan een schrijver die in de vijf voorafgaande jaren een opvallende literaire prestatie heeft geleverd. Deze jury was ook verantwoordelijk voor de Jacobson-prijs voor oudere letterkundigen. Het is aannemelijk dat Clare haar bestuursfunctie van haar Utrechtse vriendin Ina Boudier-Bakker overnam. Clare werkte plezierig samen met voorzitter Henriëtte Laman Trip-de Beaufort en Kitty de Josselin de Jong. In de periode dat Clare in het bestuur zat, heeft het Tollensfonds relatief veel vrouwelijke auteurs gelauwerd: Ina Boudier-Bakker, Marie Schmitz, Elisabeth Zernike en Maria Dermoût.²⁸⁶ Clare was geen uitgesproken feministe, maar had wél oog voor genderproblematiek: ‘vrouwen treden vaak minder zelfverzekerd de wereld van de kunst binnen dan mannen. Iemand moet ze een duwtje geven, anders durven ze niet.’²⁸⁷

Door haar goede contacten met CPNB-voorzitter Chris Leeftang raakte Clare ook betrokken bij de commissie die de CPNB adviseerde over de uit te geven novellen. De jury beoordeelde, net als de lezers, de anoniem ingezonden manuscripten. Mede door haar werd in 1951 Olaf J. de Landell bekroond voor *De porseleintafel*, een psychologische tekening van de allesontziende liefde van een vrouw voor haar porseleinen voorwerpen. Ook in 1955 werd Clare uitgenodigd om zitting te nemen in de novellenjury, samen met Antoon Coolen, H.A. Gomperts en Guillaume van der Graft.²⁸⁸ Het aantal inzendingen

was erg hoog. In één ronde van 45 inzendingen besloot de jury daarom in 1957 *De nacht der Girondijnen* van J. Presser te bekronen en in 1958 *Het gehucht* van A. Defresne.²⁸⁹

Clare nam het jurywerk heel serieus. Ze maakte gedetailleerde leesverslagen van de toegezonden romans en novellen. Uit de correspondentie en Clare’s aantekeningen blijkt dat ze zelfverzekerd te werk ging en haar keuzes binnen een jury helder verdedigde. Zo zou ze de, enigszins omstreden, keuze voor *De nacht der Girondijnen* van Presser met hand en tand verdedigd hebben.²⁹⁰ Vanwege het unieke karakter van Pressers novelle over Westerbork, motiveerde de jury haar keuze in ieder geval uitgebreid in haar rapport: ‘Deze novelle legt iets bloot van wat in het ontzettendste misdaaddrama, dat de geschiedenis kent, een verschijnsel van menselijke zwakte was, en de verteller van het verhaal geeft er zich rekenschap van als van een verschijnsel van droeve menselijke schuld.’²⁹¹

Door het jurywerk kreeg Clare Lennart nog meer literaire kennis. Henriëtte Laman Trip-de Beaufort bijvoorbeeld, vooral bekend als auteur van historische biografieën. Zij had veel relaties, zowel in de literaire wereld (zij was ook voorzitter van PEN) als in de maatschappij. Clare vond haar ‘een en al activiteit, vuur, werkdrijf. In besturen en commissies, waarvan ze deel uitmaakt, gaat er van haar een sterk stuwende kracht uit.’²⁹² Kinderloos gebleven, besteedde ze een grote erfenis aan de oprichting van kindersanatorium ‘Hohes Licht’ in Oberstdorf in de Beierse Alpen. Clare schreef in *Het Parool* over dit sanatorium.²⁹³ Als ‘tegenpresentatie’ bood Henriëtte Laman Trip-de Beaufort haar enkele jaren later een overheidsopdracht aan, die Clare vervolgens weer aan Fré Dommissie probeerde door te spelen.²⁹⁴

Hoewel ze zich niet op het Boekenbal vertoonde, hield Clare Lennart zich dus allesbehalve afzijdig van het ‘literaire wereldje’ en wist ze haar contacten nuttig te gebruiken. Ze deed dit soort werk graag, was gevlod dat haar mening gewaardeerd werd en wilde – indien nodig – een tegengeluid laten horen. De onkostenvergoedingen waren niet hoog, zeker niet afgezet tegen de enorme stapels leeswerk, maar toch welkom. Clare deed overigens ook commercieel jurywerk, bijvoorbeeld voor de ‘merkartikelen’ van Lever’s Zeep-Maatschappij NV in 1956 en de Akkerman vulpennenwinkels.²⁹⁵

Haar leeservaringen als jurylid gebruikte Clare soms in haar nieuwe serie voor *Elseviers Weekblad*. Na alle drukte die ze in 1949 had gemaakt over Stols’ samenwerking met Elsevier, vond Rico Bulthuis het verbijsterend dat Clare Lennart enkele jaren later doodgemoedereerd in *Elseviers Weekblad* ging publiceren.²⁹⁶ In 1952 vond ze al dat het mogelijk moest zijn dat schrijvers over apolitieke onderwerpen ‘in bladen van alle mogelijke richtingen’ schrijven. Dat *Het Parool* ‘zo gebeten’ was op Elsevier dat *Parool*-medewerkers niet ook in *Elsevier* konden schrijven vond ze ‘erg overdreven’.²⁹⁷ Vijf jaar later, begin 1957, kreeg Clare een eigen rubriek in *Elseviers Weekblad*: ‘De vrouw in de literatuur’.²⁹⁸ Volgens Rico Bulthuis deed het praatje de ronde dat een hoge Elsevier-baas haar had gevraagd wat ze voor een verhaaltje meestal kreeg: ‘en toen ze een flink bedrag loog, had hij er op de rand van een krant een nul achter gezet. En of het zo genoeg was, en

anders maar niet!’²⁹⁹ Het praatje klopte niet. Clare’s honorarium bedroeg honderd gulden per artikel. Dat was niet slecht betaald, maar Clare probeerde er netto wat meer uit te slepen door tachtig gulden honorarium en twintig gulden vaste onkosten te declareren.³⁰⁰ Met het schrijven van de serie verkreeg ze in 1957, 1958 en 1959 een vast inkomen van circa drieduizend gulden per jaar.³⁰¹

Een politiek van angst

Kennelijk waren de tegenstellingen tussen *Het Parool* en *Elsevier* ondertussen wat bedaar, want Clare mocht nu óók voor *Het Parool* blijven werken. Daar was ze blij om, want scherpe politieke tegenstellingen irriteerden Clare Lennart. Ze was dan ook zelden uitgesproken over haar eigen politieke overtuigingen en ze las doorgaans het neutrale *Utrechts Nieuwsblad*. In een *Parool*-artikel over een onderzoek naar het stemgedrag van vrouwen viel haar op dat de onderzochte vrouwen een gering vertrouwen in de politiek hadden, ook in de partij waarop ze ten slotte stemden.³⁰²

Clare Lennart had zelf ook niet veel vertrouwen in ‘Den Haag’ en vooral niet in de internationale politiek. De snelle bewapening van de twee grootmachten USSR en Verenigde Staten in de jaren vijftig verontrustte haar zeer. De onoverbrugbare kloof tussen communisme en kapitalisme hing als een donkere wolk boven alle moeizame pogingen om via samenwerking van landen de wereldvrede dichterbij te brengen.³⁰³ Direct na de bevrijding nam de angst voor het communisme in Nederland aanzienlijke vormen aan. In juli 1948 noemde bijna vijftig procent van de bevolking de strijd tegen het communisme de belangrijkste drijfveer om te gaan stemmen. De internationale spanningen tussen Oost en West liepen op.

Deze Koude Oorlog raakte ook de Nederlandse burgers. Rond 1952 kwamen de maandelijkse sirenetesten. Zeven jaar na het einde van de oorlog werd de Bescherming Bevolking (BB) opgericht, die Nederland moest voorbereiden op een (atoom)oorlog tussen de Russen en de Amerikanen. Als tegengeluid tegen de propaganda van Oost en West richtten (linkse) intellectuelen in 1951 de vredesbeweging De Derde Weg op. De aanhangers wilden voorkomen dat Nederland in een ondergeschikte positie ten opzichte van één van beide machtsblokken, vooral het westen, kwam te verkeren. In De Derde Weg vonden personen en (vredes)organisaties van verschillende politieke en levensbeschouwelijke opvattingen elkaar.³⁰⁴ Ook Wim van den Boogaard werd begin jaren vijftig lid van De Derde Weg en haalde exemplaren van het oprichtingsmanifest in huis.³⁰⁵ Dat sergeant Van den Boogaard een blad las dat wel ‘het kleine neefje van het communistische weekblad *De Waarheid*’ werd genoemd, laat wel zien dat hij geen ‘doorsnee’ militair was. De Derde Weg heeft ook de sympathie van Clare gehad, die zich ‘meer links dan rechts’ voelde staan, maar zich vooral tegen de wapenwedloop keerde en doodsbang was voor de atoombom.³⁰⁶

In maart 1955 was ze een van de vijftig letterkundigen die een oproep deden aan de leden van de Staten-Generaal om te stemmen tegen de Parijse akkoorden waarmee

een nieuw Duits leger in het leven werd geroepen.³⁰⁷ De oproep was tevergeefs. De Akkoorden van Parijs, ondertekend op 23 oktober 1954, herstelden de soevereiniteit van de Bondsrepubliek Duitsland (BRD). West-Duitsland werd daarmee volwaardig lid van de NAVO, die al in 1949 was opgericht. Als reactie daarop verbonden de satellieten van de USSR zich in 1955 in het Warschau Pact. De Koude Oorlog was nu in volle gang. Vooral 1956 was een bewogen jaar voor de wereldvrede. De Hongaarse opstand en de op een gewapend conflict uitgelopen Suez-crisis, beide tegen het einde van dat jaar, deden Europa balanceren op de rand van een atoomoorlog.

De ogen van Roosje

In deze onzekere internationale politieke situatie schreef Clare Lennart *De ogen van Roosje*, een roman met ‘angst’ als centraal thema. Al in *Stad met rose huizen* had ze betoogd dat het leven pas werkelijk onleefbaar wordt ‘als men zich door de angst in een hoek laat drijven.’ In haar nieuwe roman liet ze zien dat mensen anderen naar het leven kunnen staan door hun angst en dat angst een volkomen vertekend beeld van het leven kan geven.³⁰⁸ Ze bracht de spanningen tussen de twee politieke grootmachten in verband met de spanningen tussen twee zussen. In het slot ziet hoofdpersoon Paula haar individuele geval in een wijder perspectief: ‘Angst tegenover angst overal op de wereld sinds mensenheugenis. Angst van de ene bevolkingsgroep voor de andere, van het ene ras voor het andere, van rijk voor arm, van blank voor zwart of geel of bruin, van jood voor Christen, van Oost voor West en vice versa. Angst die zich dichter en dichter samenpakte tot een explosie onvermijdelijk werd met moord en doodslag als gevolg.’³⁰⁹

Dat de plot van *De ogen van Roosje* om doodslag draait, gaf de flaptekst van de eerste druk eigenlijk al weg: ‘Geen mens verdenkt Paula van schuld aan haar zusters dood. Alleen zij zelf weet dat ze misschien het auto-ongeluk, waarbij haar zuster om het leven kwam, had kunnen vermijden.’³¹⁰ Zoals altijd nam Clare Lennart eerst flink de tijd om de familiegeschiedenis van haar personages uit de doeken te doen. Het sprookjeshuwelijk van onderwijzer Frederik Johan Hazelaar en de Franse gouvernante Marie Jeanne Charpolet blijkt al snel een mislukking. De materialistische, oppervlakkige Marie Jeanne past niet bij de erudiete en betrokken schoolmeester. Hun twee kinderen Jeanine (Nini) en Paula (Pau) weerspiegelen de tegengestelde karakters en talenten van hun ouders. De zusjes kunnen het echter goed met elkaar vinden, totdat Pau ontdekt dat de ogen van haar lievelingspop zijn ingedrukt:

Waar Roosjes ogen moesten zitten, waren enkel nog twee zwarte, lege gaten. Ik barstte in wanhopig, gillend huilen uit. [...] Nini was er bij komen staan, maar tegen haar gewoonte bemoeide ze zich niet met het geval. Ik kan onmogelijk zeggen wat ik precies zag of voelde, dat niet als anders was, maar op zeker ogenblik wist ik plotseling: Zij heeft het gedaan.³¹¹

Tevergeefs probeert Pau de gebeurtenis te vergeten. Maar als Nini keer op keer Pau's vriendjes inpalmt, groeit het wantrouwen. Vooral het verlies van Tom Landaal verwondt Pau en versterkt haar overtuiging dat Nini 'slecht' is: 'Ik en ik alleen wist, maar zonder daarvoor enig bewijs te kunnen aanvoeren, van de slechtheid in Nini. Dat zette me apart van alle andere mensen. Met niemand kon ik er over praten. Niemand zou me geloofd hebben, omdat Nini nooit iets aanwijsbaars deed. Haar methodes waren subtieler dan spinrag.'³¹²

Als Nini naar Parijs vertrekt, leeft Pau op. Pau ontmoet in de trein Frans Rutger (Rut) Eslander, een van haar moeders aristocratische pupillen. Rut is dolverliefd op zijn 'witte beertje' en haalt Pau over om snel te trouwen. Doodsbang dat Nini haar geluk vernietigt, stemt Pau toe, blij dat Nini niet bij het huwelijk aanwezig is. Rut wordt benoemd tot burgemeester van Reemskate en Pau krijgt twee kinderen. Ondanks haar grote liefde voor Rut en hun uiterlijke voorspoed blijft Pau onzeker:

Maar nooit slaagde ik er in de dagelijkse mevrouw Eslander, burgemeestervrouw in Reemskate, met leven te bezielen. Vooral in het begin, voor de kinderen er waren, overviel me overdag vaak een intens gevoel van onwezenlijkheid. Ik was dan opeens volkomen gedesorïënteerd in ruimte en tijd en vroeg me verschrikt af: Hoe kom ik hier? Waar ben ik? Wie ben ik? Mijn eigen huis, mijn eigen kamer herkende ik dan niet.³¹³

Het onvermijdelijke gebeurt: vlak na het einde van de Tweede Wereldoorlog kondigt Jeanine per brief haar terugkeer aan. In paniek vertelt Pau haar man over haar jeugdervaringen. Rut neemt haar angst weliswaar serieus, maar begrijpt er niets van als Jeanine uit de trein stapt. Geen duivelin, maar een pláátje in een hypervrouwelijk new-look ensemble. Jeanine, die zich inmiddels Jane noemt, is poeslief. Met haar flair, charme en gevoel voor mode neemt ze Rut, de kinderen en alle dames van Reemskate voor zich in. Haar logeerpertij rekt ze maandenlang en haar aanwezigheid drijft een wig tussen Rut en Pau. Alleen Pau's schoonvader en de huishoudster voelen hetzelfde wantrouwen als Pau. Pauline trekt zich terug en al snel wordt er over haar 'zenuwziekte' geroddeld. Zeker als ze zich tijdens een feest niet kan inhouden en in razende drift haar zuster een klap geeft. Een week na het feest ziet Pauline haar zus fietsen:

Ik zag de vaart, waarmee de witte vlek van haar blouse aan de linkerkant van de weg langs de varens schoot. En mijn allereerste gedachte was: Daar ga je! Precies in die woorden. Ik drukte de rem niet in. Eén seconde, misschien twee, misschien drie seconden reed ik door als had ik die melodie niet horen fluiten en de snel naderende figuur op de fiets niet gezien. Toen remde ik uit alle macht, maar het was te laat. Ik wierp het stuur om, maar kon niet meer verhinderen dat fiets en auto in botsing kwamen.³¹⁴

Na Jane's dood is het alsof 'een dichte mist' Pau insluit. 'Ik was uit de baan van het normale leven gestoten. Al geruime tijd had ik min of meer terzijde gestaan, maar ik had toch nog gevochten om er in te blijven. Nu was ik er definitief uit geslingerd en ik verzette me niet meer.' Een gesprek met Tom Landaal zet haar jeugd en haar schuldgevoel in een ander perspectief. Tom gelooft dat de angst een mens op kan jagen tot duivelse daden. Hij denkt dat Nini juist doodsbang was: 'Nini had een koud hart. Het was haar niet mogelijk van iets of iemand werkelijk te houden. Ze kon geen genegenheid voelen, geen liefde, geen vriendschap, geen enkel gevoel dat sterk genoeg was om haar los te maken van zichzelf. Al deze gevoelens, die een band leggen tussen mensen onderling, kon zij alleen maar spelen. Het maakte haar bang, het gaf haar een gevoel van minderwaardigheid als ze ontdekte dat de warmte, die in anderen spontaan opwelde, haar ontbrak.'³¹⁵ Na deze 'katharsis' kan Pau weer verder met haar leven:

Welk een explosieve materie de angst is, had ik aan den lijve ervaren. In dat ene onbewaakte ogenblik had ze mij, een gewone vrouw, door aard en opvoeding afkerig van geweld, er toe gebracht een ander menselijk wezen, mijn eigen zuster, naar het leven te staan. Maar door het woord 'angst' te noemen in betrekking tot haar, had Tom aan Jane haar menselijkheid terug gegeven. Ik haatte haar niet meer.³¹⁶

'Het wónder van mijn kinderjaren'

De uitgeverijen Bruna en Stols maakten allebei aanspraak op Clare's nieuwe roman, maar ze wilde geen verplichtingen aangaan. Dat maakte haar onrustig en haar nieuwe roman kon er alleen maar slechter door worden.³¹⁷ Dat ze ruim twee jaar de tijd nam voor haar nieuwe boek, is de roman ten goede gekomen. Volgens Greshoff had ze zich 'vrijwel volkomen van haar maniërismen bevrijd'.³¹⁸ Haar beschrijvingskunst was versoberd tot 'het wezenlijke'.³¹⁹

De kenmerkende natuurbeschrijvingen ontbreken echter niet. De natuur in *De ogen van Roosje* is wilder dan het cultuurlandschap of de tuinen uit haar eerdere romans en verhalen. De roman speelt zich – wederom – af op de Veluwe. Epe stond model voor Rodenbeek en in Reemskate is het kleinsteedse Hattem te herkennen. Voor het 'brameneiland' waar Pau en Tom heerlijke uren doorbrengen, verliet Clare zich op haar jeugdherinneringen uit Tongeren.³²⁰ Heel bewust had Clare Lennart voor een romantische omgeving gekozen omdat deze 'het angstgevoelen, dat zelfs tot misdaad leidt, sterker deed spreken'.³²¹

Het standsverschil, dat Clare Lennart in *Serenade uit de verte* nog zo schrijnend beschreef, speelt in *De ogen van Roosje* nauwelijks meer een rol. Haar personages zijn 'burgerlijker' en lopen meer in pas met de maatschappij dan in haar eerdere romans. Het wat onwaarschijnlijk snelle huwelijk tussen de eenvoudige Pau en de rijke Rut Eslander kan gebaseerd zijn op een verhaal uit Clare's familiegeschiedenis. Haar oudtante Anthonia had een betrekking als kinderjuffrouw bij een adellijke familie die aan het hof

verkeerde, en trouwde later met een baron.³²² Voor haar beschrijving van het huwelijk tussen Frederik Hazelaar en Marie Charpolet gebruikte Clare waarschijnlijk een eerdere versie van *Kasteel te huur*.³²³ Bekende motieven maakten dat de lezers in *De ogen van Roosje* direct een roman van Clare Lennart herkenden: Toms vader is kunstschilder, Pau volgt een opleiding tot onderwijzeres. Een van de vele dichtregels die schoolmeester Hazelaar met innig plezier citeert, is het ‘Ik wull, wi weern noch kleen, Jehann. Do weer de Welt so grot,’ waarmee Clare *Twee negerpopjes* eindigde.

De ‘onbecijferbare goedheid van het bestaan’ die in *Serenade uit de verte* en *Stad met rose huizen* nog de boventoon voerde, staat in *De ogen van Roosje* meer op de achtergrond. De liefde voor de groene aarde is vooral iets uit Paula’s jeugd: ‘Dit grote ruisen is het wónder van mijn kinderjaren geweest. Het heeft mij vervuld van een niet te beredeneren en door geen enkele redenering aan te tasten liefde voor een leven, dat niet van de mensen is, met dankbaarheid ondanks alles omdat ik deel heb gehad aan het grote wonder van dit leven.’³²⁴

Clare Lennart gebruikte de kinderervaringen van Pau om de bijzondere relatie tussen Paula Hazelaar en Rutger Eslander aan te scherpen. De echtgenoot van Pau is een rustige, stabiele man die haar op koers houdt. Een man met wie Pau eigenlijk niet kan praten, maar wél goed kan vrijen. Een trouwhartige echtgenoot die alle problemen gladstrijkt en praktische oplossingen verzint voor zijn ‘vissermeisje’. Zoals *Serenade uit de verte* een hommage aan Clare’s moeder Da Doyer was, zo is *De ogen van Roosje* te lezen als een liefdesverklaring aan de kalme Wim van den Boogaard.³²⁵

In de roman blijft het huwelijk door de adorerende houding van Rutger echter eenzijdig. Man en vrouw groeien niet uit tot twee persoonlijkheden, zij staan beiden stil op het beginpunt van de eerste verliefdheid, de man in zijn droom, de vrouw in haar poging die droom te handhaven. Pau blijft Ruts ‘witte beertje’ spelen en voelt zich volkomen van haar man afhankelijk.³²⁶ Zo’n relatie waarin de een zichzelf verliest in de ander, heeft Clare nog explicieter beschreven in *Huisjes van kaarten*, waar Theresia zichzelf had verloren in Jean. Theresia komt weer op aarde door de dood van Jean. Paula hervindt zichzelf (tijdelijk) als ze zich terugtrekt: ‘Als ik alleen door de bossen dwaalde, zoals ik als kind zo vaak had gedaan, voelde ik diep in mezelf de tinteling van een eigen, persoonlijk, niet van Rut afhankelijk leven. Het oude lied ruiste nog even plechtig door de boomkruinen en in geen enkel ander bos sprak het me zo rechtstreeks aan. Het sprak tot het kind, dat ik geweest was en dat ik had verloochend door Ruts witte beertje te worden.’³²⁷ De dood van Jeanine en het zelfinzicht dat Paula met hulp van Tom Landaal krijgt, herstellen ook het huwelijk:

Wat betekende voor mij verder gaan? Dat ik in plaats van zo iets schimmigs als een echo een mens moest worden. Rut had in mij het droombeeld van zijn jongensjaren lief gehad. Ik was zijn ‘schönes Fischermädchen’ geweest. Maar alleen als ik mezelf

durfde zijn, het risico aanvaardend hem daardoor te verliezen, had ons huwelijk toekomst. Ik moest het aandurven hem mijn vertrouwen te geven. Ik moest ook een tegenstem durven zijn, niet enkel een echo. Ik moest mijn persoonlijkheid consolideren, niet aldoor zo week zijn als was in zijn sterke handen. [...] Ik zou Rut in vertrouwen moeten nemen. Hij zou mij moeten aanvaarden zoals ik werkelijk was. Alleen dan zou ons samenleven waarlijk een huwelijk kunnen worden. Hij mijn man, ik zijn vrouw, zonder dat we hoefden te vluchten in het spel van de prins en zijn schoon vissermeisje.³²⁸

De tragiek van de poëtische dubbelzinnigheid

Een bijzonder thema in de roman is het droomleven van de volwassen Paula. Zij lijkt buiten de werkelijkheid van de dagelijkse routines te staan. In tegenstelling tot Stance uit *De blauwe horizon* blijft Paula wél functioneren en verdrinkt zij niet in haar dromen. Maar ook al vervult Paula haar plichten als burgemeestersvrouw naar behoren, innerlijk is zij er niet bij. Er hangt als het ware een transparant scherm tussen haar en de werkelijkheid. Haar gezin heeft geen toegang tot haar tweede bestaan. Zo is Paula tegelijkertijd, door haar liefde en trouw, gebonden aan man en kroost, als ook geheel vrij ervan. Volgens criticus Greshoff maakte ‘de luciditeit van Paula’s droomleven’ het boek zo ‘wonder’: ‘Paula leeft, in de ware zin des woords, een poëtisch dat wil zeggen een dubbelzinnig bestaan. [...] Hierin schuilt de tragiek van wat ik de poëtische dubbelzinnigheid noem: hij verrijkt het leven en geeft er de angstige bekoring van het unheimische aan, hij verarmt het omdat hij allen die er mede geboren zijn, onbekwaam maakt tot een stil, eenvoudig, evenwichtig leven, dat wat eentonig en meestal een tikje dom, toch de bekoring van de gemoedsrust heeft.’³²⁹

De dubbelzinnigheid, het maskermotief, werkte Clare Lennart ook uit in de figuur van Jeanine / Jane. Ze maakte Pau’s angst voor Jane des te invoelbaarder omdat Pau vrijwel de enige is die haar zusters ándere kant ziet. De kwaadaardige kant. Het donkere gat van Roosjes ogen. Alleen de huishoudster, juffrouw Christien, ziet net als Pau dat er achter het vriendelijke, welwillende gezicht van Jane een andere bedoeling ligt. ‘Ze is een beetje al te lief,’ zegt de huishoudster droogjes.³³⁰ Zoals de geheim agenten in de Koude Oorlog draagt Jane een masker. Mogelijk hebben contemporaine lezers een verband gelegd met de Amerikaanse Julius en Ethel Rosenberg: op het oog een net burgerlijk echtpaar, maar in 1953 ontmaskerd als communistische spionnen.³³¹ Voor latere generaties lezers is dat subtiële verband niet evident. Clare Lennart vond dat geen probleem. Ze vond het onjuist om concrete verwijzingen naar de (wereld)politiek in romans te verwerken: ‘Politieke beschouwingen in romans zijn over het algemeen alleen van belang voor tijdgenoten. Later valt dit weg. Met uitzondering van enkele historici stelt niemand meer belang in de politieke opvattingen van Vondel of Tolstoi. Zelfs de strijd van Henriëtte Roland Holst is al verbleekt. Wat blijft is het andere, de visie, de verbeelding, de vertelkunst, de

gave om een levende wereld te scheppen.³³² Ze vond het ‘grote onzin’ dat een literair werk politiek geëngageerd moest zijn. Dat vond ze de taak van de journalist, niet van de verbeelding. Clare Lennart liet echter in *De ogen van Roosje* zien dat de onberekenbare kracht van de angst tot fatale gevolgen kan leiden. Als ‘neutrale’ romancier vond zij zo een aansprekende manier om de politieke spanningen van de Koude Oorlog te verbeelden.³³³

Twee zusjes

Behalve een roman over angst, is *De ogen van Roosje* een roman over twee zusters. Het feit dat Clare Lennart het jaloezie-thema zo pregnant uitwerkte, is wel een teken dat de ingewikkelde relatie tussen twee zusters haar bezighield. Net als tussen de zusjes Hazelaar heersten tussen de zusjes Klaver veel spanningen. Hoewel Clare en Eveline naar buiten toe een harmonieus stel vormden, kon het binnenshuis vaak botsen. Dat lag vooral aan hun contrasterende karakters. Clare vond haar zuster ‘van nature even lichtmoedig’ als zij zwaarmoedig was.³³⁴ Daardoor heerste nogal eens wederzijds onbegrip over hun keuzes.³³⁵ Eveline vond Clare dominerend. Clare had vooral moeite met Evelines partners. Eveline beschreef in haar boekje een heftige ruzie over Hans van Onck uit het begin van de jaren dertig. Clare probeerde Eveline ervan te overtuigen Hans geen geld meer te geven. Toen Eveline zei: ‘Ik doe het toch’, stoof Clare woedend op haar af, gaf haar een klap en een stomp. Volgens Eveline was Clare: ‘Woedend om mijn stomiteit, ook woedend omdat ik niet luisteren wou. Als blazende katten stonden we tegenover elkaar. Ik was zwaar in verwachting van mijn tweede kind en ik herinner me dat ik ontzettend verontwaardigd was dat Clare een zwangere vrouw aanviel. Natuurlijk had Clare gelijk, zoals later bleek.’³³⁶ In de jaren veertig had Eveline weer een partner met wie Clare niet overweg kon.³³⁷ Dat Eveline zich opnieuw liet overheersen door een man, vond Clare onverteerbaar. Een ‘moderne vrouw’ deed zo iets niet, vond ze, die ging niet ‘met een blinddoek of rose bril’ door het leven.³³⁸ De voortdurende financiële problemen van Eveline trokken eveneens een wissel op de relatie tussen de zusters.³³⁹ Meerdere kennissen zeiden dat Eveline geld en dingen belangrijk vond, méér dan Clare, die vooral op mensen en ervaringen gericht was.³⁴⁰

In *Huisjes van kaarten* had Clare de zusterlijke moeilijkheden even aangestipt: ‘Elly is het zusje uit de groene tuin én ze is getrouwd met Theo Romunde. Het ene trekt je naar haar toe, het andere van haar af. Het ene is een onverbreeklijke band, het andere een niet te overbruggen kloof.’³⁴¹ *Twee negerpopjes* dichtte de kloof enigszins. Clare liet in de novelle zien dat het gezamenlijke verleden voor de zussen uiteindelijk belangrijker was dan het soms moeizame heden: ‘Ze voelden opeens hoe wonderlijk ze daar op die zolder stonden met de koffer tussen zich in. Alsof ze, dacht Trezia, beiden worstelend door het struikgewas van hun eigen leven, opeens waren aangeland op deze open plek... dit moment van bezinning en rust. Waar ze elkaar terugvonden... waar ze na lange tijd en ondanks veel dat hen scheidde, weer als vanouds ‘twee zusjes’ waren.’³⁴²

Eveline lijkt weinig moeite te hebben gehad met het literaire succes van haar zuster. Ze was er meestal trots op en profiteerde ervan. Dat Clare jaloers is geweest op Evelines uiterlijk, is wel aannemelijk. Met haar regelmatige gezicht, slanke postuur en gemakkelijke haar was Eveline Klaver aantrekkelijker dan haar oudere zuster.³⁴³ Aan Frans Coenen schreef Clare dat ze haar vrienden vroeger niet mee naar huis durfde nemen, uit angst dat ze Eveline zouden zien en verliefd worden op haar: ‘Lien had het precies zoo. We waren trouwens beiden veel te loyaal, om ook maar de minste veroveringspoging te wagen.’³⁴⁴ Desondanks was Clare in 1934 nog bevreesd dat Coenen interesse in haar zusje zou krijgen. Ze loog zelfs dat Evelines kinderen ‘uitslag’ hadden: ‘Het was voor het eerst van mijn leven dat ik zoo iets intens gemeens zei, zelfs van een rivale. Wat zij niet eens wezenlijk was, maar ik was bang.’³⁴⁵

Het is dan ook voer voor psychologen dat Clare in haar romans vrij negatief is over opvallend mooie en (daardoor) verwendde vrouwen. Zowel mevrouw Greve van den Elshorst in *Avontuur* als Renske Schraay uit *Twee negerpopjes* zijn doortrapte babypoppen met schitterende blonde pijpenkrullen. ‘Er steekt een flinke portie haat in haar beschrijving van [...] jonge vrouwen die juist uit de kinderschoenen zijn gestapt’, vond Bulthuis.³⁴⁶ De mooie Marion Greenwood in *Serenade* en nicht Lou Godefroy in *Huisjes van kaarten* zijn kille vrouwen. Met de meeste mooie vrouwen loopt het niet goed af. Marion Greenwood sterft jong en net als Jeanine Hazelaar komt Lou Godefroy om in een verkeersongeluk.³⁴⁷ Het is de vraag of Clare zich zelf bewust was van dit terugkerende motief.

‘Clare Lennart op haar best’

De uitgeverij zorgde ervoor dat *De ogen van Roosje* op een commercieel tijdstip in de boekhandels lag: vlak voor de feestdagen van 1957, ondersteund door een advertentie in chocoladeletters ‘Een nieuwe Lennart!’³⁴⁸ Stols versterkte de herkenbaarheid door de nieuwe roman typografisch in hetzelfde jasje te hullen als de vorige twee romans. Clare Lennart was duidelijk een sterk merk geworden en *De ogen van Roosje* was ‘Clare Lennart op haar best’.³⁴⁹ Barth kon tevreden zijn. De eerste recensies verschenen nog voor Sinterklaasavond en benadrukten de constante kwaliteit van Clare Lennarts oeuvre en haar ‘volkomen eigen wereld’.³⁵⁰ Na drie goedverkopende romans in zes jaar tijd maakten de recensenten de balans op en die was positief. J.C. Bloem had het boek zeer snel in handen gekregen en zette ‘De onvergelykelijke, hoogst persoonlijke stijl van Clare Lennart’ boven zijn bespreking. Hij voelde zich al sinds *Avontuur* ‘verbonden’ met haar werk en was er onwankelbaar van overtuigd dat zij ‘op haar terrein volstrekt niet de mindere is van de twee andere grote figuren op het gebied van de Nederlandse vertelkunst: Bordewijk en Vestdijk. En van deze drie houd ik persoonlijk het meest van haar. Dat dit volkomen gerechtvaardigd is, wordt door haar nieuwste roman “De ogen van Roosje” onomstotelijk bevestigd. Bij de lezing ervan vraagt men zich telkens af,

evenals bij elke voorafgegane, of dit nu niet haar meesterwerk is. Ik zal deze vraag niet beantwoorden maar vermeld die alleen, omdat er uit blijkt, hoezeer zij haar hoge peil weet te handhaven.³⁵¹

Rico Bulthuis vond *De ogen van Roosje* ‘volledig geslaagd. Het is de meest ontroerende, meest intieme roman die zij tot nu toe schreef. Met recht een meesterwerk.’³⁵² Anton van Duinkerken las het boek als een parabel en vond de sobere stijl ‘tekenachtig tot in de kleinste fjnheden van het verhaal’.³⁵³ Greshoff blikte uitgebreid terug op zijn eerdere oordelen over *Serenade uit de verte* en *Stad met rose huizen*: ‘De nieuwe Clare Lennart *De ogen van Roosje* is een door en door en in ieder opzicht goed boek, een voortreffelijk boek en het bewijst dat de schrijfster ongevoelig bleef voor de verleiding haar succes met de tedere, lichte, heldere romantiek van *Serenade* en *Stad* verder uit te buiten. In *De ogen van Roosje* heeft zij zich wat onderwerp, voorstelling, atmosfeer, toon en stijl betreft vernieuwd.’³⁵⁴

Volgens Annie Romein-Verschoor had Clare Lennart met *De ogen van Roosje* de ‘sprookjes-en-toverlantaarnsfeer’ verlaten voor een ‘altijd nog wel tikje romantische psychologische roman’. Ze vond de tegenstelling tussen de zussen tot op zekere hoogte aannemelijk, maar minder ‘echt’ dan de beschrijving van de dorpsatmosfeer en het contact met de omringende natuur.³⁵⁵ Ook andere recensenten hadden een voorkeur voor de ‘verrukkelijke reeks jeugdherinneringen’.³⁵⁶ *Vrij Nederland* schreef: ‘Het is merkwaardig hoeveel beter het talent van Clare Lennart tot zijn recht komt in de zonnige gedeelten dan daar waar de tragedie op de loer ligt.’³⁵⁷ Willem Brandt vond het eerste gedeelte over de jeugd ‘Clare Lennart op haar allerbest’ en de latere episodes wat fragmentarischer.³⁵⁸

De psychologie in de roman werd wisselend beoordeeld. De plot van de roman, de halfbewuste aanrijding, vond niet bij iedereen instemming, het was te ‘bedacht’. Het zou aannemelijker geweest zijn als Paula in een volledig verlies van zelfbeheersing haar zuster te lijf was gegaan.³⁵⁹ Kees Fens noemde het einde van de roman dan ook ‘geforceerd’.³⁶⁰ Ben van Eijsselsteijn vond haar dramatis personae overtuigender dan in haar eerdere romans. De karaktertekening van Frederik Hazelaar kreeg de meeste lof. Hij werd omschreven als een bijzondere vader, een schoolmeester op het hoogste niveau, een dichter, een wijsgeer, ‘een zo uit het dorpsleven gestapte figuur, waaraan zich spontaan de sympathie hecht’.³⁶¹ C.J. Kelk wees in *De groene Amsterdammer* op een belangrijke onwaarschijnlijkheid: na haar terugkeer heeft Jeanine geen enkel contact met haar vader Frederik Hazelaar.³⁶² In een tweede, uitvoerige bespreking, in *Tijdschrift voor seksuele hervorming*, ging Kelk in op de huwelijksproblematiek. Hij was positief over haar ‘levenswijsheid, van liefde tot de mensen ook, van mededogen’, omdat zij beeldend liet zien dat de karaktervorming van kinderen grotendeels afhankelijk is van het huwelijk van hun ouders.³⁶³

Verschillende critici stelden de vraag naar de autobiografische bronnen van de roman.³⁶⁴ Ben van Eijsselsteijn vermoedde dat Wahrheit und Dichtung samensmolten

tot een ‘werkelijkheid-op-hoger-niveau’.³⁶⁵ C.J.E. Dinaux wist het zeker: ‘Droom is onvervuld en onvervulbaar geluksverlangen. Het geluk daarentegen, dat de romans van Clare Lennart omspeelt, dit weemoedige geluk, heeft bestaán. Het is haar jeugd. Het zijn de kleuren van ‘toen’.³⁶⁶

De bijzonderste recensie was van Kees Fens in *De Linie*. Als 29-jarige lijkt hij het zichzelf kwalijk te nemen dat hij een roman van een vijftigjarige ‘mooi’ vindt en dat hij er leesplezier aan ontleent:

Het klinkt bijna als tijdsverraad een boek een verademing te noemen. Ik zou me kunnen voorstellen, dat vooral jongere lezers Clare Lennarts jongste roman *De ogen van Roosje* een laf-romantisch boek zullen vinden, een product uit een verleden tijd, een roman uit het tijdperk ‘mooi’, die als een verdwaalde vogel in het beestenspel van de tijd ‘goed’ terecht is gekomen. Laat ik eerlijk bekennen, zelf nu en dan – vooral in het begin – moeite te hebben gehad om Clare Lennarts roman niet flauw en sentimenteel te vinden. Nu ik het boek uit heb, ben ik wel van mening, dat *De ogen van Roosje* oudere lezers in zijn zuiverheid en lichte melancholie eerder zal aanspreken dan dat bij jonge het geval zal zijn. [...] Als schrijfstuk is *De ogen van Roosje* van een ongewone gaafheid. Meen niet dat Clare Lennart Paula’s ontwikkeling alleen beschrijft. Zij vertelt er vele gebeurtenissen omheen en typeert talloze bijfiguren. De lezer voelt dat echter nergens als uitweiding, omdat geen enkele gebeurtenis buiten de sfeer van het verhaal ligt, omdat alles wat de schrijfster aanraakt een stille omtovering ondergaat. Een ‘mooi’ boek? Ja, waarom zullen we het niet bekennen, zonder onszelf te honen?³⁶⁷

Bijna zestig jaar na dato zouden weinig literatuurhistorici *De ogen van Roosje* een ‘meesterwerk’ durven noemen, maar deze roman is wel het hoogtepunt in Clare Lennarts oeuvre.³⁶⁸ *De ogen van Roosje* is moderner dan al haar eerdere werk. De thematiek van angst en jaloezie was eigentijds en is tijdloos gebleven. De compositie is strakker en de stijl kaler: er zijn minder metaforen en de voorheen overvloedige beletseltekens zijn vrijwel verdwenen. De constante stroom van journalistiek werk en non-fictie veranderde haar stijl ten goede, maar *De ogen van Roosje* bleef een authentieke Clare Lennart. Vanuit het kleine drama met een pop trok ze een overtuigende parallel met het grote drama van de angsthysterie in de Koude Oorlog. Alle thema’s en motieven die haar bezighielden, angst, verbeelding, de natuur, vriendschap, jaloezie, het onderwijs, het huwelijk en zelfs mode vervlocht ze tot een aangrijpende en sfeervolle roman.

Véél verhalen

Tussen 1951 en 1957 had Clare Lennart zich met drie goed verkopende romans hoofdzakelijk gepositioneerd als romanière. Ze schreef daarnaast nog steeds veel korte

verhalen, maar nu uitsluitend ‘op bestelling’.³⁶⁹ Vooral als de kerstnummers van magazines gevuld moesten worden, stroomden de verzoekjes binnen.³⁷⁰ Van publiekstijschriften als *Op de Solex* en *Tussen de Rails*, tot het PVDA-vrouwenblad *Wij vrouwen* en het literaire *Maatstaf*: ze ging op vrijwel alle aanvragen in, wat de politieke kleur of religieuze gezindheid ook was.³⁷¹ Zo vroeg de *Katholieke Illustratie* in 1956 om een bijdrage voor de serie ‘mijn beste korte verhaal’. Clare koos ‘Vale Ouwe’ uit *Liefde en Logica* en dat leverde haar een honorarium van honderd gulden op.³⁷² Eenzelfde bedrag kreeg ze voor een verhaal ‘dat ze nog had liggen’ in een boekje voor aanstaande bruidsparen.³⁷³

Clare Lennart had de gewoonte haar korte verhalen te ‘recyclen’ door ze aan twee of meer bladen te verkopen en daarna te bundelen.³⁷⁴ Uit de kopij voor het nooit gepubliceerde *Veronica Valckenier* redde ze minstens drie verhalen en ook uit *De wijde wereld* publiceerde ze een fragment op de kinderpagina van *Het Parool*.³⁷⁵ Gezien het soms autobiografische karakter van haar verhalen, moest ze wel voorzichtig zijn. Ze zocht bijvoorbeeld een Vlaams tijdschrift voor de novelle ‘Andreas Vorderhake’ die ze zelf ‘nogal goed’ vond, maar nooit durfde te publiceren omdat haar kennis Jan van den Broek zichzelf erin zou kunnen herkennen en ‘diep geschokt’ zou zijn.³⁷⁶ Op advies van Barth stuurde ze het verhaal naar *Nieuw Vlaams Tijdschrift* en het verscheen, ruim twintig jaar nadat ze het geschreven had, in juli 1953.³⁷⁷ Negen jaar later bewerkte ze het verhaal over Vorderhake nog eens en bundelde het onder de titel ‘De eeuwige fietser’ in *Scheepjes van papier*.³⁷⁸

Clare Lennart leverde vanaf 1951 tot eind 1955 bijna maandelijks een verhaal aan *Ons Gezin*. Ze deed dat ‘op speciaal verzoek’ van de hoofdredactie, de psychiaters J.C. van Andel en O. van Andel-Ripke.³⁷⁹ Het tijdschrift was een uitgave van de Stichting Nationale Federatie voor Huishoudelijke en Gezinsvoorlichting, een voorlichtingsproject van het Ministerie van Maatschappelijk Werk. In het tijdschrift *Ons Gezin* werden ‘actuele vraagstukken over gezin en huishouding door deskundige medewerkers behandeld’.³⁸⁰ Clare’s verhalen waren bedoeld als ontspanningsmoment tussen de recepten, opvoedingsadviezen en artikelen als ‘Mevrouw, hoe is uw ondergoed?’.³⁸¹ Via Van Andel probeerde Clare *Ons Gezin* journalistieker te maken en ze stelde een eigen rubriek voor met beschouwingen over boeken of films.³⁸² Dat lukte niet omdat de heren van de redactieraad vooral aandrongen op ‘lichte kost’.³⁸³ Volgens één van de redactrices werd Clare Lennart ‘uitgespeld’, maar waren haar verhalen vaak moeilijk.³⁸⁴ Toch selecteerde Clare haar toegankelijkste verhalen voor het blad. Ze stuurde de redactie seizoensverhalen zoals ‘Op reis naar het land van de winter’ en kinderportretten zoals ‘Meerie’.³⁸⁵

In *Ons Gezin* publiceerde ze ook verhalen die op familieleden waren geïnspireerd. In ‘Ruimte’ portretteert ze het gezin van haar broer Dick Klaver, dat tijdelijk in een groot, leeg huis bivakkeerde. De nichtjes Gerda, Lenie en Ineke komen er onder hun eigen namen in voor.³⁸⁶ Clare portretteerde de oudste dochter, Gerda, ook in een gelijknamig

verhaal.³⁸⁷ Pas vijftig jaar later las Gerda Klaver het verhaal voor het eerst. Ze herkende er veel in: ‘Ze schildert me wat interessanter dan ik echt was. Ik weet niet of ze me echt zo zag, maar het is wel een mooi verhaal en dat was voor haar het belangrijkste.’³⁸⁸ ‘Gerda’ kwam vier jaar later terecht in een uitgesproken literaire uitgave, de *Schrijvers Almanak* voor het jaar 1957. Clare had eigenlijk een ongepubliceerd verhaal moeten insturen, maar rekende er kennelijk op dat redacteur Bert Voeten een ‘vrouwenblaadje’ als *Ons Gezin* nooit onder ogen zou krijgen.³⁸⁹

‘Totale lusteloosheid’

Na *De ogen van Roosje* is Clare niet aan een nieuwe roman voor volwassenen begonnen. Ze had veel werk aan haar reeks in *Elseviers Weekblad* en ook voor *Het Parool* bleef ze haar artikelen schrijven.³⁹⁰ Ze vertaalde ook nauwelijks, alleen het fantasierijke *La croisière de la Priscilla* van Clément Richer, een auteur uit Martinique.³⁹¹

Het jaar 1959 begon niet goed. Begin februari 1959 stierf haar oude en ‘sukkelige’ kater Tom. Nu ging al haar aandacht uit naar Iboe, een poesje dat ze in 1958 in het Maarnse bos had gevonden.³⁹² In de zomer van 1959 kreeg Iboe een nestje, dat Wim graag wilde houden.³⁹³ De kittens Wanja en Gitje inspireerden Clare tot het schrijven van ‘poesenversjes’. Al eerder had ze zich geamuseerd met gedichtjes over Iboe en andere katten.³⁹⁴ Deze versjes ontstonden spelenderwijs. Op allerlei losse vellen, soms tussen andere teksten door, schreef ze de gedichtjes, die aan ouderwetse aftelversjes doen denken. Clare en Wim hadden hier allebei plezier in. De versjes vonden een warm onthaal bij kattenliefhebber J.-P. Barth. Hij wilde ze wel uitgeven in zijn Jeugdboekery. Clare had de smaak te pakken en wilde meer voor kinderen gaan schrijven, onder andere voor *Elseviers Weekblad*. Helaas zag de hoofdredacteur af van zijn eerdere plan voor een kinderrubriek.³⁹⁵

Het was een bijzondere zomer, die eindeloos lang duurde. De

P.H. Ritter opent de Kunstmarkt in Utrecht op 16 september 1959. In het midden Clare Lennart en links van haar Wim van den Boogaard. Foto F.F. van der Werf. Collectie Niels Bokhove.

zon wist niet van ophouden en regen bleef uit.³⁹⁶ Wellicht was het de warmte die Clare hinderde, want in het najaar voelde ze zich niet goed. Ze worstelde al een poos met ‘totale lusteloosheid’.³⁹⁷ Ook Wim lag vaak op de bank. Hij was ‘zo vervelend’ en wilde niks, want hij was ‘zo moei’. Hij deed nog wel de boodschappen, kookte en verwende de drie poezen. Samen met Clare ging hij naar de Utrechtse kunstmarkt op 16 en 17 september 1959, waar de Utrechtse Kring een stand had.³⁹⁸ Enige tijd later kreeg Wim bronchitis en hij bleef zich moe en futloos voelen. De arts onderzocht telkens zijn buik. Dat bevreemde Clare en Wim aanvankelijk niet, want Wim had in de zomer van 1949 een ernstige maagbloeding. Hij kreeg toen een bloedtransfusie en moest een streng dieet volgen.³⁹⁹ Wim bleek nu echter geen maagprobleem te hebben, maar leverkanker. Clare vertelde dat alleen aan Eveline, zelfs Wims kinderen wisten niet precies wat hun vader mankeerde. Ze zei hun dat het een kwaadaardige bronchitis was. Ook voor Wim hield ze zijn toestand angstvallig verborgen. Waarschijnlijk beseftte hij niet dat hij slechts een beperkte levensverwachting had. Hij had geen pijn, maar was erg vermoeid.

Het Sinterklaasfeest, dat de familie Klaver traditiegetrouw samen met Luite en alle kinderen vierde, vond plaats op de Zuilenstraat. Het was weer een feestelijke pakjesavond. Het Sinterklaasfeest lag Clare, anders niet zo’n feestvierder, altijd na aan het hart. Ze genoot van de surprises en ellenlange komische gedichten.⁴⁰⁰ Deze Sinterklaasavond was anders. Wim lag bijna de hele avond op de bank. Daarna ging het snel slechter met hem en moest hij in bed blijven. Voor zijn verzorging kreeg Clare hulp van zuster Dina de Jong. Ze wilde niet dat Wim naar het ziekenhuis werd gebracht.⁴⁰¹ Thuis kon hij van de jonge poezen genieten, die telkens op zijn bed sprongen. Op 14 februari was Wims zoon Ries jarig. Hij bezocht zijn vader ’s avonds kort. Toen hij thuis kwam, werd hij gebeld dat Wim was overleden.⁴⁰²

De ene mens

*voor wie het van belang was
wat ik beleefde, deed of dacht,
is dood.*

*Verdwenen in de grondeloze nacht
van het onbekende.*⁴⁰³